

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА

ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

КАТЕДРА UNIVERSUM:

*ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ
СПРАВИ*

on-line

ВИПУСК 1
2020

м. Кропивницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Катедра Universum:

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ**

У збірнику публікуються науково-популярні статті з актуальних питань історичної науки, дослідження у галузі документознавства, архівознавства, соціальних комунікацій, а також філософії, педагогіки та філології.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами гуманітарних наук.

Головний редактор:

С.В. Орлик – доктор іст. наук, професор

Відповідальний секретар:

Л.В. Глебова – кандидат філол. наук, доцент

Члени редколегії:

Василь Орлик – д.і. н., проф., **Сергій Кулешов** – д. і. н., проф., **Вікторія Барабаш** – к. пед. н. доц., **Ганна Бондаренко** – ст. викл., **Олександр Бондаренко** – к. і. н. доц., **Оксана Головата** – викл., **Олена Коломієць** – к. пед. наук, доц., **Аліна Мехеда** – к. пед. наук, ст. викл., **Сергій Римар** – ст. викл., **Зоя Стежко** – к. філос. наук, доц., **Микола Тупчієнко** – к. і. н, доц.

Рекомендовано до публікації on-line: рішення кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ, протокол № 6 від 03. 12. 2020.

Адреса редакції: пр.Університетський, 8, м.Кропивницький, 25006,
Тел. 0954239599, e-mail: universumcntu@gmail.com

Заснований 2020 року. Виходить 4 рази на рік.

Електронна версія: <http://snd.kntu.kr.ua>

©ЦНТУ, 2020

©Автори статей, 2020

ЗМІСТ

Історія та археологія

Бондаренко Олександр ВЗАЄМИНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ВЛАДНИМИ СТРУКТУРАМИ В 1785-1917 РР. В ІМПЕРСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	5
Головата Оксана НАУКОВЕЦЬ-ДОСЛІДНИК ХІХ СТОЛІТТЯ - Г.Я. БЛИЗНІН	7
Орлик Василь, Орлик Світлана ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ ЯК СУБЛІСЦИПЛІНАЙНИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	12
Тупчієнко Микола АРХЕОЛОГІЧНЕ МИНУЛЕ НОВГОРОДКІВЩИНИ.....	15
Тупчієнко Микола МІФОЛОГІЧНІ ПАРАРАЛЕЛІ ПРО МЕТАЛЕВУ ПРИРОДУ ЛЮДИНИ	22
Тупчієнко Микола СИМВОЛІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАЛІЗА З БДЖОЛО В СХІДНОСДОВ'ЯНСЬКІЙ І МАЛОАЗІЙСЬКІЙ МІФОЛГІЧНИХ ТРАДИЦІЯХ	25

Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Барабаш Вікторія СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	28
Барабаш Вікторія ЛІНГВІСТИЧНІ ВПЛИВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ.....	30
Бондаренко Ганна СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР В АСПЕКТІ ОПОЗИЦІЇ «СВОЄ» – «ЧУЖЕ»	32
Глебова Людмила ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК КРОПИВНИЦЬКОГО.....	35
Глебова Людмила ДІЛОВОДНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИПЛАГІАТНОЇ СИСТЕМИ В ЦНТУ	39
Дмитришин Богдан РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УПРАВЛІННІ	42
Ніколаєв Ігор ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ	44
Орлик Світлана ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ І ЖУРНАЛІСТИКА	48

Філософія, педагогіка, філологія

Бондаренко Ганна	
ЕТНОМІФОЛОГЕМА «ВІТЕР» У ПОЕТИЧНОМУ УНІВЕРСУМІ	49
Бондаренко Ганна	
ІМПЕРАТИВ ЧИНУ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ	50
Коломієць Олена	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ	
МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ	51
Коломієць Олена	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ	
МОЛОДІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	55
Ліпатова Марина	
ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	58
Римар Сергій	
ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК	
ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ	59
Стежко Зоя	
ВЕЛИЧ ФІЛОСОФСЬКОЇ МУДРОСТІ - ВІД СОКРАТА ДО	
ГЕГЕЛЯ	61
Царук Антоніна	
ХУДОЖНЄ СЛОВО В МОТИВАЦІЙНІЙ СКЛАДОВІЙ	
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ	65

ІСТОРИЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 930

Олександр БОНДАРЕНКО
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ВЗАЄМИНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ВЛАДНИМИ СТРУКТУРАМИ В 1785-1917 РР. В ІМПЕРСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Однією з проблем суспільно-політичного життя України є взаємини органів місцевого самоврядування з державною владою. Оскільки від того, як будуть вибудовані взаємовідносини між самоврядуванням, центральною владою та її місцевими органами чималою мірою залежить побудова правової демократичної держави та громадянського суспільства. Хоч порушена проблема й не була предметом спеціального дослідження в літературі імперської доби, однак у працях, що присвячені діяльності місцевих самоврядних органів і владних державних структур, автори торкалися певною мірою і їхніх взаємин.

У наукових та науково-публіцистичних працях, що з'явилися у середині ХІХ ст., автори розглядали центральні та місцеві органи державної влади, устрій державного управління, межі компетенції місцевих органів самоврядування, їхні взаємовідносини з державними структурами. Ці питання вчені аналізували через призму самодержавної урядової політики, досліджуючи правовий статус місцевих громад та систему місцевого самоврядування виключно на основі законодавства.

Підготовка та здійснення земської й міської реформ у 1864 та 1870-му рр. спричинили помітне зростання зацікавленості російської наукової громадськості до проблем місцевого громадського управління та його взаємин із владою. Внаслідок дискусії була чітко сформована позиція наукових шкіл щодо ставлення до теорій самоврядування. Частина з них підтримувала громадську (громадівську) теорію самоврядності, інша – державну.

Прибічники громадської теорії наполягали на розподілі повноважень між органами громадського управління та державною владою. Академік Б. Чичерін стверджував, що обидва рівноправних елементи – громадський і державний – повинні об'єднатися навколо організації державного управління. Перший спостерігається у діяльності місцевого самоврядування, другий – урядових структур. Учений наголошував, що метою держави є загальне благо, задоволення народних потреб для чого необхідна діяльність, яка може бути двоякого роду: урядова і громадська.

Певний внесок в обґрунтування ідеї незалежності самоврядних органів

від держави зробив професор Харківського університету В. Лешков. Не заперечуючи можливості контролю державних владних інституцій за діяльністю місцевого самоврядування, учений акцентував також на несхожості природи влади самоврядних органів та держави, яка, на його переконання, полягала у тому, що державна влада є необхідною структурою, а органи самоврядності – тільки виборною.

Представники державної концепції самоврядування вважали, що першорядну роль відіграє держава, суспільство ж, знаходячись в її підпорядкуванні виконує завдання, які поставила держава. Тому місцеве самоврядування, відповідно з цією концепцією своїм джерелом має державну владу, діючи в інтересах як місцевої громади, так і держави. Заперечуючи протиставлення місцевих та державних справ, прихильники цієї теорії розглядали органи громадського управління як державні, яким центральна влада доручає очолювати окремі ділянки місцевого господарства та контролює їхню діяльність.

Випускник Харківського університету професор права О. Градовський був переконаний, що місцеве самоврядування, за умови передачі йому державою виконання певної функції повинно діяти на правах державної влади. Місцеве самоврядування вважав складником державного управління й академік В. Безобразов. Через те місцеве самоврядування потрібно включати до державної системи управління з необхідністю законодавчого визначення їхньої компетенції. Сутність місцевого самоврядування він вбачав в управлінні за законами, визнаючи у такий спосіб їхній владний характер.

Отже, вчені імперської доби стали авторами праць з історії державного управління та місцевого самоврядування, поставивши низку проблем їхніх взаємовідносин, основні з яких знаходилися у сфері розподілу компетенції та в царині фінансово-економічної діяльності. Однак домінування формально-юридичного підходу й обмежена джерельна база досліджень не дали змогу їм піднятися за межі описовості та коментування нормативно-законодавчих актів. Тому практична взаємодія органів влади та самоврядування залишилася поза увагою авторів. Водночас їхні праці заклали певний науковий фундамент для дальшого вивчення цієї проблеми.

УДК 908

Оксана ГОЛОВАТА
викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

НАУКОВЕЦЬ-ДОСЛІДНИК ХІХ СТОЛІТТЯ - Г.Я. БЛИЗНІН

Свою педагогічну діяльність Гаврило Якович Близнін поєднував з науковою роботою в галузі метеорологічних досліджень. Велику частину своїх сил та інтересів зосереджував на метеостанції, яка була заснована у 1874 році його колегою, викладачем математики та фізики Р.В. Пржишиховським. Вони керували нею разом, але після того, як останнього було запідозрено в зв'язках із революційним рухом і він залишив училище, завідувачем метеостанції призначили Гаврила Яковича [2]. На початку спостереження на ній обмежувались лише записами показників барометра та термометра. Та завдяки його наполегливості, у 1875 році на станції вже були: метеобудка, влаштована за переліком Вільда: психрометр, термометри, флюгер, опадоміри та прилад для вимірювання кількості вологи, що випаровується. У 1877 році, за місцевими барометричними спостереженнями та спостереженнями Миколаївської Обсерваторії, була визначена висота чашки барометра станції над рівнем Чорного моря, що становила приблизно 126 метрів. З цього часу Гаврило Якович почав турбуватися про розширення метеорологічної мережі та підключати до метеорологічних спостережень сільську інтелігенцію. Згодом увесь прилеглий до Єлисаветграда район покритися густою метеорологічною сіткою, котра потім злилася з метеорологічною сіткою півдня Росії. За короткий час завідувачу метеостанції вдалося довести, що, не маючи такої бази як у Миколаєві та Одесі, результати діяльності були значними і важливими і все це завдяки енергійності та таланту науковця-дослідника Г.Я. Близніна.

Єлисаветградська метеостанція проводила спостереження: 1) за періодичними явищами з життя тварин та рослин; 2) за відносним напрямком сонячних променів та кількістю годин сонячного освітлення; 3) за температурою ґрунту цілини і чорного пару; 4) за вологістю ґрунту; 5) за грозами та перистими хмарами. Зосереджуючи свої інтереси на питаннях використання даних метеорологічних спостережень у сільському господарстві краю, він узагальнив результати перших тринадцяти років існування Єлисаветградської Метеорологічної станції (1874-1866 роки), які оприлюднив у статті «Кліматичні дані Єлисаветграда та його повіту», яка вийшла у 1888 році. Аналізуючи дане зведення, він дійшов висновку, що лише спостереження за опадами без вивчення способів їх розподілу в ґрунті, не можуть дати сільському господарству належних вказівок. Тому з 1887 року почав здійснювати постійні спостереження над зміною вологості ґрунту. Він винайшов і отримав патент на так званій ґрунтовий бур системи Г.Я. Близніна.

Метеостанція підтримувала зв'язки з Головною фізичною обсерваторією у Петербурзі, магнітообсерваторією Новоросійського університету в Одесі [2]. Його статті з питань сільськогосподарської метеорології, вологості ґрунту в різних екосистемах, та іншої тематики друкувалися у виданнях: Известиях, Метеорологическом вестнике, Трудах метеорологической сети юго-запада России та інших спеціальних виданнях. Серед його статей найбільш популярними були такі: Исследования о хлебном жуке (Херсон, 1880), Влажность почвы в лесу и в поле (Спб., 1892), К вопросу о народных приметах (Спб., 1893).

Особливо важливе наукове значення мають праці Г.Я. Близніна, присвячені циркуляції вологи в ґрунті. Визначення вологості ґрунту при Єлисаветградській метеостанції розпочалися Гаврилом Яковичем в 1887 році і велися регулярно до його смерті [1]. Він приступив до свого дослідження в той час, коли в Росії ще не було закладів, які б дбали про організацію досліджень з метеорологічних питань сільського господарства, і, таким чином, став піонером в цій області науки [5]. Праці Г.Я. Близніна з дослідження вологості ґрунту мають величезну перевагу над дослідженнями інших вчених, присвячених цьому ж питанню. Завдяки дослідженню температури ґрунту на різних глибинах при відмінних умовах Гаврилу Яковичу вдалося встановити доволі цікавий і важливий факт, що в багатьох випадках зміни вологості шарів ґрунту пояснюються переміщенням вологи у вигляді пари з більш теплих шарів у холодніші з виникненням роси.

З перших днів свого завідування Гаврило Якович звернув увагу на визначення зв'язку між метеорологічними факторами та сільськогосподарським життям. Без перебільшення можна визнати, що велике наукове значення мають праці Г.Я. Близніна, присвячені циркуляції вологи в ґрунті. Дослідження вологості ґрунту науковець проводив протягом майже п'ятнадцяти років. На той час у Російській імперії ще не було жодної установи, яка дбала про організацію сільськогосподарської метеорології. На державному рівні це питання постало лише 1894 року, коли Міністерство земельних справ та державного майна, розпочало організацію сільськогосподарських метеорологічних спостережень, запровадивши при Вченому комітеті Метеорологічне бюро на чолі з метеорологом. Завданням бюро була організація згаданих станцій та об'єднання діяльності вже існуючих, що було дуже важливо для землеробської практики. Г.Я. Близнін, завідуючи земською метеостанцією, переважно досліджував, перш за все, ті питання, що цікавили земство. Серед таких можна згадати дослідження кліматичних умов з метою визначення найбільш сприятливих для врожаю озимої пшениці в Єлисаветградському повіті. Матеріалом для цієї наукової роботи Г.Я. Близніна послужили сільськогосподарські записи декількох економій в повіті за довгий час, з якими науковець порівнював результати спостережень Єлисаветградської та інших станцій. В результаті проведеної роботи висновки науковця були такими: середні врожаї озимої пшениці були в ті роки, коли показники відхилень температури, вологості та опадів від норми були незначними, зростання врожайності відзначали лише тоді, коли відхилення від норми згладжували нерівності, що характерні порам року. В своїй праці «К вопросу о народных

приметах» [6] Г.Я. Близнін порівняв народні завбачення погоди з даними метеорологічної станції, звернувши увагу на періодичність холодних і теплих зим. Отже, Г.Я. Близніна можна назвати піонером у справі становлення та розвитку сільськогосподарської метеорології.

Перевага досліджень Близніна перед дослідженнями інших науковців з визначення вологості ґрунту полягала в тому, що вони велися науковцем у взаємозв'язку з вивченням температури ґрунту на різній глибині при різних умовах. Поєднуючи дослідні спостереження з лабораторними роботами, науковець зміг виявити дуже важливий факт, що в багатьох випадках зміна вологості окремих шарів ґрунту пояснюється переміщенням вологи у вигляді пари з більш теплих у більш холодні шари та утворенням у них роси. Отримані в результаті дослідів висновки Гаврило Якович застосував при вирішенні питання про найбільш вигідну глибину оранки.

Щомісячно під керівництвом Гаврила Яковича видавали спеціальні таблиці з коротким оглядом погоди та інформацією про розподіл опадів у повіті. Короткі бюлетені станція подавала щодня до сільськогосподарського столу повітової земської управи та в редакцію «Ведомостей Елисаветградского Городского Общественного Управления». Регулярно найважливіші відомості за місяць подавав Г.Я. Близнін до метеорологічної обсерваторії Новоросійського університету, в редакцію «Метеорологического Вестника», до Головної Фізичної Обсерваторії та Імператорського Російського географічного товариства.

Організаційна, практична та наукова діяльність Г.Я. Близніна була визнана за його життя. В 1884 році на сільськогосподарській та фабрично-заводській виставці в Одесі метеорологічна станція при Єлисаветградському земському реальному училищі була удостоєна почесного відгуку за систематичне проведення спостережень та перше використання їх на півдні Росії з сільськогосподарською метою. Через рік за заслуги у дослідженні клімату Імператорською Академією Наук Г.Я. Близніна було затверджено кореспондентом Головної Фізичної Обсерваторії. Товариство природознавців при Новоросійському університеті вибрало Гаврила Яковича спочатку дійсним, а згодом почесним членом товариства. Золоту медаль науковець отримав за атлас метеорологічних таблиць, який експонувався в 1890 році на Херсонській земській сільськогосподарській та промисловій виставці. Імператорське Московське товариство сільського господарства нагородило метеоролога срібною медаллю за діаграму вологості ґрунту, що була представлена на Всеросійській виставці 1895 року. На Всеросійській промисловій та художній виставці в Нижньому Новгороді Г.Я. Близніну присудили диплом першого розряду за організацію зразкової метеорологічної станції та за перші в Росії, дуже важливі для сільського господарства, дослідження вологості ґрунту. 1897 року Імператорське Вільне Економічне Товариство за плідну та довготривалу діяльність на користь науки та російського землеробства нагородило Г.Я. Близніна золотою медаллю.

Наукова спадщина відомого в минулому метеоролога складається з монографічних досліджень, статей, різного роду діаграм, таблиць, карт,

метеорологічних довідок, що були надруковані окремими виданнями та опубліковані в «Метеорологическом Вестнике», «Трудах Императорского Вольноэкономического Общества», «Трудах Метеорологической сети Юго-западной России», «Известиях Елисаветградского Общества сельского хозяйства», «Сборнике Херсонского Земства», «Ведомостях Елисаветградского Городского Общественного Управления» та ін.

Крім того, Близнін проводив спостереження над затемненням сонця та прослідкував його вплив на метеорологічні показники [2]. Ці та інші спостереження знаходять своє відображення у звітах Єлисаветградської метеостанції та щорічному тиражу таблиць метеорологічних спостережень в кількості 100 примірників [1].

Також Гаврило Якович скористався спостереженнями своєї станції для перевірки однієї з досить поширених на півдні Росії народних прикмет про погоду, зокрема про періодичність холодних і теплих зим.

Будучи головою місцевого Відділу Російського товариства народного здоров'я, що виник за його ж ініціативою, Г.Я. Близнін надавав допомогу лікарям з питань про вплив погоди на здоров'я, надаючи їм необхідні метеорологічні дані з необхідними поясненнями. Крім того, він надрукував статтю про вплив атмосферних опадів на виникнення хвороб горла [5],

Не можна не згадати ще про одне починання Гаврила Яковича: це організація першої на півдні Росії густої дощомірної сітки, район якої обмежувався одним Єлисаветградським повітом. Спостереження Єлисаветградської сітки до її злиття з сіткою професора А.В. Класовського видавалися у вигляді літографічних бюлетенів. Гаврилу Яковичу належить також ініціатива в розподілі прогнозів Головної Фізичної Обсерваторії серед сільських господарів. За його порадою земство Єлисаветградського повіту подало клопотання про те, щоб обсерваторія щоденно по телеграфу посилала Єлисаветградській станції короткі відомості про стан погоди в Європі і, якщо можливо, прогноз на інший день. Про їх розповсюдження в своєму повіті Гаврило Якович дбав особисто [1].

За плідну наукову діяльність його нагороджено двома золотими та срібною медалями, почесними відзнаками, утверджено кореспондентом Головної фізичної обсерваторії. За життя він мав звання заслуженого викладача народного господарства [4].

Отже, Г.Я. Близнін – визначна постать серед природознавців свого часу, який гармонійно поєднував свою педагогічну діяльність з науковою роботою державного значення. Великої уваги заслуговує наукова діяльність Г.Я. Близніна в галузі метеорології та є перспективною для дослідження.

Джерела та література

1. ДАКО. - Ф.60, спр.82 «Отчет о состоянии Елисаветградской метеорологической станции. Решения комиссии по образованию деятельности училища».

2. ДАКО. - Ф.60, спр. 92 «Переписка с попечителем Одесского учебного округа о работе Метеорологической станции, о проведенных публичных чтений и др.».

3. Отчет о состоянии Елисаветградского земского реального училища в 1876/7 академическом году. И о метеорологической станции за все время ее существования. - Херсон: Тип. Н.О. Ващенко, 1878. С.21.

4. Памяти Г.Я. Близнина. Издание Елисаветградского земского реального училища. - Елисаветград: Лито-Типография Н.Ш. Сейдера, 1902.80с.

5. Каминский А. Гавриил Яковлевич Близнин. Некролог, помещенный в №8 Метеорологического Бюллетеня Николаевской Главной Физической обсерватории за 1901 год. - В кн.: Памяти Г.Я. Близнина. Елисаветград, 1902. - С. 57-61.

6. Близнин, Гавриил Яковлевич (1838-1901). Влажность почвы по наблюдениям Елисаветградской метеорологической станции 1887-1889 / Сост. Г.Я. Близнин. - Санкт-Петербург : тип. В. Демакова, 1890. - 239-262 с.

УДК 930.2(477)

Василь ОРЛИК

д.і.н., професор, завідувач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

Світлана ОРЛИК

д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ ЯК СУБЛІСЦИПЛІНАЙНИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед складного комплексу питань, що стосуються як історії України, так і інших країн світу особливе місце належить проблемам, які пов'язані з економічною історією, зокрема з розвитком різних галузей господарської діяльності, взаємовідносинами у царині державних доходів та видатків між різними верствами населення та центральною і місцевою владою, грошовим обігом, рівнем життя населення, а також економічними складовими людської повсякденності [1 – 4]. Світовим визнанням заслуг дослідників економічної історії є присудження їм Нобелівських премій, лауреатами яких свого часу стали Саймон Кузнець (1971 р.), Мільтон Фрідман (1976 р.), Мертон Міллер разом із Гаррі Марковцем та Вільямом Шарпом (1990 р.), Роберт Фогель разом із Дугласом Нортон (1993). До речі, троє з них пов'язані з Україною: Саймон Кузнець закінчив Харківське реальне училище та навчався в Харківському торговельному інституті, Мільтон Фрідман народився в сім'ї емігрантів із Закарпаття, Роберт Фогель – у сім'ї емігрантів з м. Одеси.

Зрозуміло, що історико-економічна наука – це наука міждисциплінарна, яка сформувалася на вістрі двох наук – історичної та економічної, в яких емпіричні знання накопичувалися поступово, відповідно до розвитку продуктивних сил людства, формуючи нову галузь наукових знань та перетворюючись на науку. Вчені-економісти в дослідженнях з економічної історії розглядають економічні процеси та інститути економіки в контексті розвитку економічної думки, натомість фахові історики переважно акцентують увагу на соціально-економічних проблемах.

Проте сучасні вітчизняні економісти в межах економічних наук, здебільшого, сприймають економічну історію досить скептично, зважаючи на описовий, за незначними винятками, характер праць у цій галузі. Деякі дослідники (дисертанти) для забезпечення «вагомості» своїм роботам розглядають в історичному аспекті обрані ними проблеми протягом Х – ХХІ ст., відповідно, зіштовхуються з суттєвими проблемами, зокрема з понятійно-категоріальним апаратом історичної науки та ін. Ускладнює ситуацію й те, що навіть навчальна дисципліна «Економічна історія»

викладається не на всіх економічних спеціальностях вітчизняних ЗВО, а саме вона разом з економічною теорією мала б посідати належне місце серед фундаментальних дисциплін підготовки бакалаврів різних галузей знань. Мінуси вітчизняної освітньої сфери виявилися у практичній діяльності. Американський економіст Н. Балабкінс вказує, що в Україні «професія економіста опинилася на гачку в математики, а нагальні соціальні проблеми, як правило, вимітаються під килимок. ... Сьогоднішні економісти-математики не мають підготовки в суміжних галузях – таких, як економічна соціологія та економічна історія, і з цієї причини не можуть допомогти у розв’язанні “нагальних щоденних проблем”» [5, 230 – 240].

Історики здебільшого залишають поза увагою проблеми економічної історії, а якщо й додають до своїх праць економічні сюжети, то, на превеликий жаль, це обмежується спорадичними згадками про натуральні чи грошові повинності на користь феодала та/або держави (відробітки, гвалти, панщина, повіз, шарварок, податі, мита, збори тощо), а також цифровими даними, які переважно не мають системності й інформативності. «Непопулярність» економічної проблематики серед представників української історичної науки, на наше переконання, також пов’язане з їхніми науково-світоглядними орієнтирами. Одна частина істориків до цього часу перебуває під впливом класичної історіографії XIX ст., продовжуючи розвивати національну історію, інша частина намагається працювати в контексті постмодернізму. Нечисленні дослідження з економічної історії, які здійснюються вченими-істориками, часто мають ряд суттєвих вад. Найбільш поширені з них – некоректне використання цифрового (статистичного) матеріалу, проблеми з економічним понятійно-категоріальним апаратом та ін. Це свідчить, що ми маємо так звані ножиці – економістам не вистачає історичних знань, а історикам економічних, окрім цього ці дві групи дослідників здебільшого працюють автономно [6].

Окрім цього, слід зазначити, якщо впродовж 1990-х рр. економічна історія окремо виділялася у спеціальності 08.01.04 («Економічна історія та історія економічної думки»), то потім в Україні, за прикладом Російської Федерації, зі зміною шифрів спеціальностей економічних наук її було позбавлено автономності та лише частково включено до паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Ця обставина обумовила низку організаційних проблем у процесі захисту дисертацій зазначеної тематики, що цілком закономірно вплинуло на якість та кількість дисертаційних досліджень, які безпосередньо присвячені проблемам економічної історії.

В історичних науках проблеми економічної історії були складовими спеціальностей 07.00.01 – історія України та 07.00.02 – всесвітня історія, а з 2015 р. входять до комплексної спеціальності 032 – історія та археологія. У той же час, наприклад, у сусідній Польщі, ця наукова спеціальність присуджується в галузі історії, зокрема існує ступінь *Dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii, specjalność – historia gospodarcza*.

Саме завдяки дослідженням економічної складової можна не лише більш глибоко зрозуміти процеси, які проходили на українських теренах у різні

історичні епохи, а й часом винести практичні уроки для владних інституцій щодо економічної політики в державі.

Сучасний, на жаль, не зовсім оптимістичний стан розвитку досліджень з економічної історії України актуалізує проблему інституалізації таких досліджень, яка апріорі неможлива без здійснення відповідних теоретико-методологічних досліджень [7], що, на наше переконання, дозволить вийти із тієї негативної ситуації, яка склалася на даний момент у такому важливому напрямку дослідження історичного минулого. Осмислення механізму застосування різних методів та їх комбінацій, а також використання міждисциплінарних зв'язків економічної історії з історичною географією, історичною демографією, статистикою, економічною теорією та ін. має сприяти актуалізації та популяризації таких досліджень. Слушною видається думка Нобелівського лауреата з економіки (1972 р.), англійського економіста Д. Хікса про те, що важлива функція економічної історії полягає в тому, «щоб ця дисципліна слугувала «місцем зустрічі» і дискусій економістів, політологів, юристів, соціологів та істориків – спеціалістів подій, ідей, технологій [8].

Сподіваємося, що економічна історія як субдисциплінарний напрямок історичних досліджень знайде своїх прихильників і серед української інтелектуальної еліти істориків, котрі, використовуючи її міждисциплінарний інструментарій, зможуть відкрити ще не до кінця пізнані сторінки вітчизняної історії.

Джерела та література

1. Бойко-Гагаріна А.С. Фальшивомонетництво в Україні в імперську добу (1795–1917). Переяслав: Домбровська Я.М., 2020. 396 с.
2. Гуржій О.І., Орлик В.М. Селяни України та їх оподаткування в XVII – середині XIX ст. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2012. 278 с.
3. Орлик В.М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2007. 631 с.
4. Орлик С.В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914-1917 рр.): монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. 716 с.
5. Балабкінс Н. Значення Тугана-Барановського сьогодні. *М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії*. Київ, 2001.
6. Орлик В.М., Орлик С.В. Теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України. *Універсум історії та археології*. 2019. Том. 2 (27) Вип 2. Дніпро. С.5-27 doi 10.15421/26190201
7. Орлик В.М. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Вип.ХVIII. 2011. Київ. С. 59-64
8. Хикс Д. Теория экономической истории https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/teori_econom_history/01.php

УДК 902/908

Микола ТУПЧІЄНКО
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

АРХЕОЛОГІЧНЕ МИНУЛЕ НОВГОРОДКІВЩИНИ

Археологічне минуле охоплює більшу частину історії людства, оскільки археологія вивчає переважно дописемний період, а це для території України період від 1 млн. років тому до 10 ст. н.е. На відміну від писемних пам'яток історії, що можуть містити конкретні дати, імена, описи подій тощо, які несуть відбиток суб'єктивного бачення певної історичної реальності автором тексту, археологічні пам'ятки переважно є продуктом колективної діяльності людності минулого, а тому виступають у ролі об'єктивного свідчення про минуле, рештки якого вони репрезентують. Тому чим повніше представлений у регіоні весь спектр археологічних пам'яток (стоянок, поселень, могильників, майстерень, культових місць ...) у часовому діапазоні, тим точніше археолог може реконструювати минуле краю, визначаючи зміни населення і його культури.

Але виявити пам'ятки непросто. Це вимагає затрати значного часу, фізичних зусиль, коштів і спеціальних знань. Так сталося, що територія Новгородківського району належить до найменше обстежених з археологічної точки зору районів Кіровоградщини. До 2012 року тут було відомо 139 курганів та курганних могильників, і жодної іншої пам'ятки. Те, що лише кургани репрезентують археологічні пам'ятки, пояснюється двома причинами: по-перше, тим, що вони візуально простежуються у вигляді більших чи менших переважно округлої форми пагорбів, тоді як решта пам'яток знаходяться у землі на певній глибині і часто у зруйнованому стані, а, по-друге, географією і кліматом краю. Адже Новгородківський район розташовано в степовій частині України, яку, починаючи з III тис. до н.е. і до XVIII ст.н.е., заселяли різноманітні пастуші та кочові народи, які залишили по собі, з одного боку, рештки короткочасних стійбищ, які важко виявити, а з іншого, степові вежі або піраміди – кургани найрізноманітніших розмірів, які стали невід'ємною складовою історичного ландшафту не тільки Кіровоградщини, а й усієї України. І все ж у 2012 році в результаті проведення археологічної експертизи земель, що передаються в оренду чи у приватну власність, вдалося виявити одне поселення доби бронзи (II тис. до н.е.) поблизу с. Вершино-Кам'янка. Масштабніші дослідження без сумніву дали б значно кращі результати. Але виявити пам'ятку, взяти її на облік, уберегти її від руйнування – це лише одна частина завдань, які стоять перед археологом. Розкрити свої таємниці пам'ятка може лише в процесі повних археологічних досліджень – розкопок. А це дуже трудомісткий і дорогий процес. Завдяки місцевому фермеру Литвину В.М., на

землях господарства якого під час проведення археологічної експертизи були виявлені напівзруйновані два кургани доби бронзи – раннього залізного часу (к. III тис. до н.е – I тис. до н.е.), вперше на території Новгородківського району було проведено археологічні розкопки, які змогли пролити світло на давнє минуле краю.

Виявлені кургани (№№ 30, 31) входили до складу курганної групи, що складалася з трьох насипів. Топографічно кургани знаходилися на вершині вододілу, утвореному річками Інгулом та Кам`янкою, між селами Новомиколаївкою та Інгуло-Кам`янкою. Кургани в групі були розташовані ланцюгом зі сходу на захід. Курган № 9 – основний і найвищий у групі. Насип у перетині має конічну форму. На вершині ознаки колишнього триангуляційного знаку. У плані – округлий. Верхня частина насипу не розорюється, але поли дуже підорані. Крім того, насип пошкоджений лисячими норами. Висота кургану складає 1,5 м., а діаметр – 20 м.

Курган №30 – нововиявлений, розташований за 50 – 60 м. на захід – північний захід від кургану № 9. Його насип практично повністю розорано так, що він піднімався над поверхнею сучасного поля лише на 0,25 м. У центральній частині насипу знаходилася нерозорана площадка розмірами 3 на 4 м. За свідченням власника поля Литвина О.В., у цьому місці знаходиться масивний камінь, який заважає орати. Камінь, очевидно, від перекриття могили. Діаметр кургану – 12-15 м.

Курган №31 розташовано за 30 м. на північний захід від кургану №30. Насип розорано. Його найвища точка піднімається над поверхнею поля лише на 0,2 м. Діаметр кургану – 20 м. На поверхні, в орному шарі, виявлено гранітні камені різних розмірів.

Оскільки дослідження мали носити охоронно-рятувальний характер, то розкопкам підлягали лише нововиявлені і вже у значній мірі зруйновані оранкою два із трьох курганів (№№ 30,31).

Перш ніж перейти до висвітлення результатів розкопок, варто окремо зупинитися на тому, що собою загалом представляють кургани. Власне назва *курган* – тюркського походження і буквально перекладається як пагорб, гора. Серед сучасного населення Кіровоградщини більш поширена назва *могила*, що краще передає функціональну роль курганів – своєрідних могильників, кожен із яких формувався і приймав у себе могили не тільки давнього населення. Часом і понині у курганах хоронять померлих у випадках, коли курган знаходиться на території кладовища якогось населеного пункту. А це явище досить поширене. Загалом складається враження, що наявність кургану і зумовлювало розташування поруч з ним місцевого цвинтаря. Питання про час і походження курганів на території України на сьогодні ще остаточно не вирішене. Поки що найдавніші з них датуються добою енеоліту (міді) тобто сер. IV тис. до н.е. Але звідки вони поширилися і хто їх поширив? Існують дві протилежні точки зору. Одні дослідники вважають, що курганний обряд поховання виник у Європі і поступово поширився на схід, на територію сучасної України і далі. Їхні опоненти наполягають, що кургани вперше з`являються на Близькому Сході і поступово поширюються на території сучасної України спочатку невеликими

групами переселенців – мігрантів. Недаремно, як стверджують генетики, ДНК українців містить у собі значну частку ДНК арабів (близько 1/5 українців). Український археолог і культуролог М.О. Чмихов вважав, що символіка єгипетських пірамід і курганів тісно взаємопов'язана і в основі її лежить ідея сонця, що сходить. Загалом, якщо говорити про символіку курганів, то необхідно зазначити, що вона багатозначна і змінювалася в часі з приходом нових племен і народів, які мали традицію хоронити померлих у курганах. До таких символічних значень належить і ідея всесвіту, але не всесвіту живих, а всесвіту померлих. Справа у тому, що творці курганів були носіями особливого міфологічного мислення, для якого притаманна відсутність абстракцій, тому безкінечні явища, такі як Всесвіт, могли передаватися символічно через конкретні предмети чи споруди, зокрема, і кургани. Із символікою всесвіту тісно пов'язане використання курганів та підкурганних споруд у якості святилищ і навіть обсерваторій. Подібне святилище із жертovníком було розкопане автором цих рядків у 1988 р. у сусідньому Долинському районі у зоні будівництва відстійника гірничого комбінату неподалік від с. П'ятихатки. Що ж розповіли розкопки двох курганів неподалік від с. Новомиколаївка?

Виявилося, що курган № 30 належить до одних із найдавніших насипів, які виникли ще наприкінці III тис. до н.е. Він був споруджений над похованням № 6, так званої ямної культури. Поховання було влаштоване в центральній частині кургану у ямі прямокутної форми. Похований – дорослий чоловік лежав на підстилці, від якої зберігся коричневий тлін, у скорченому положенні на правому боці, орієнтований черепом на схід північний схід. Поховання виявилося безінвентарним, тобто не супроводжувалося ніякими речами, але на дні ями праворуч від скелету виявлено мископодібні заглиблення в яких початково могли стояти дерев'яні миски із якоюсь жертвною їжею. Навколо кісток передпліччя обох рук та навколо кісток ступень ніг виявлено рештки ритуальної посипки червоною вохрою – фарбою, виготовленою із розтертої в порошок залізної руди. Вохра могла символізувати завдяки своєму кольору вогонь і кров, а її використання в поховальному обряді могло сприяти посиленню у потойбічному світі органів, за допомогою яких людина освоювала і перетворювала навколишній світ – руки і ноги. Поховання спершу було перекрите деревом, яке не збереглося. Але виявлена неподалік від поховання плоска гранітна плита могла бути виорана і переміщена від могили у процесі обробки землі глибокою оранкою уже у XX ст. Знаходження в насипу гранітної плити не може бути випадковим. Ямники досить часто використовували камінь для перекриття могил, якщо він був поруч, а у нашому випадку неподалік протікає річка Кам'янка зі скелястими берегами. Більше того, кам'яна плита була спеціально оббита ще в давнину, так що набула антропоморфного (людиноподібного) вигляду. Насправді це зразок найдавнішої скульптури людини, вперше виявлений на Новгородщині. Скульптура ця могла символізувати як самого померлого, так і божество, яке мало йому допомогти переселитися у потойбічний світ. Ким же були ці загадкові ямники. Антропологічні дослідження показують, що це були високі (до і понад 170 см.) атлети з розвинутою мускулатурою і масивним скелетом.

На думку лінгвістів їх мова належала до групи індоіранських мов, тобто була споріднена із сучасною іранською та індійською.

Судячи з виявлених могил, наступними після ямників у кургані з'явилися поховання представників катакомбної культури, які заповнили степи у першій пол. II тис. до н.е. Усього їх у кургані виявлено 5: два поховання дітей (№№8,10) та три дорослих (№№4, 11,12). Особливістю цих поховань є те, що три з них – одне дорослого і два дітей знаходяться у центральній частині насипу, тоді як для цієї культури більше притаманне розташування поховань на краю насипу, як це й має місце у випадку з похованнями №№ 11,12. Інша особливість цих поховальних споруд, це незначна їх глибина – у середньому 0,6 м. від поверхні похованого ґрунту, адже усі поховання влаштовані на стику лесового ґрунту і давнього похованого насипом чорнозему. І це при тому, що поховальна споруда була складною, включала вхідну вертикальну шахту і бокову, вирубану у ґрунті поховальну камеру. При незначній висоті поховальна камера ще до завершення обряду могла обвалитися. Розташування у центрі насипу досить близько одне до одного поховань дорослої людини і двох різновікових дітей, може бути свідчень якоїсь давньої родинної трагедії. Можливо, на це вказує й положення кістяків – дорослого і старшого з дітей – випростане на спині, меншого з дітей – легко скорченого на правому боці, так що він ніби був повернутий до поховань дорослого і дитини, а не до виходу з поховальної камери. Відмінність у положенні скелетів може пояснюватися як відмінністю статі (антропологічне дослідження ще не проводилося), так і віку дітей. Загалом виявлені поховання цієї культури відрізняються трьома видами положення скелетів це: 1) випростані на спині; 2) легко скорчені на правому боці з підігнутими у колінах ногами; 3) легко скорчені на правому боці з випростаними ногами; 4) сильно скорчені на правому боці із зігнутими в колінах ногами. Таке розмаїття положень пояснюється диференціацією поховального обряду в залежності від соціальної, статевої, вікової групи, а також різним часом поховань. Водночас усі поховання цієї культури у даному випадку визначаються відсутністю використання вохри у обряді, тоді як це трапляється достатньо рідко. Два із виявлених поховань №№4, 11 супроводжувалися типовими для цієї культури ліпними керамічними посудинами, при чому у похованні №11 їх виявлено дві. Один із них була із ритуальною метою перевернута вверх денцем. Якщо посудина, яка стояла на денці могла бути вмістилищем якоїсь їжі чи рідини, то перевернута посудина мала носити винятково символічний характер. Її символіка розкривається як ще одне моделювання за допомогою конкретного побутового предмету – горщика потойбічного світу померлих, у якому все, як у відомій казці Льюїса Керола «Аліса у задзеркаллі», усе має бути вверх ногами. Усі скелети, незважаючи на незначну глибину поховань, виявилися хорошої збереженості, що вказує на значний вміст кальцію у їх структурі. Катакомбники також визначалися високим зростом і мускулістістю. Мали великі вірменоїдного типу носи і, як і їх попередники, відносяться дослідниками до іраномовної групи.

Наступною групою поховань виявилися поховання так званої зрубної культури, які з'являються в степах із середини II тис. до н.е. Їх виявлено у

кургані п`ять (№№ 1, 3, 5, 7, 9). Усі вони сконцентровані у центральній частині насипу компактною групою. Особливістю поховального обряду цього часу є захоронення у неглибоких підпрямокутних ямах із дерев`яними ящиками (зрубамі) або із кам`яними ящиками. У нашому випадку вдалося виявити лише контури ям без ящиків. Ці скелети знаходилися у дуже скорченому на правому або лівому боці положенні, орієнтовані черепами у східному напрямку. Положення померлих – це положення сплячої людини або ембріона в утробі матері. Існує навіть думка, що померлим навіть підрізали сухожилля, щоб надати потрібного положення. Таким чином, зрубники могли вірити, що людина, помираючи засинає або перероджується в утробі матері-землі, що дуже близьке уявленням сучасних індусів та буддистів. Три поховання із п`яти супроводжувалися поховальним інвентарем і прикрасами. У похованнях №№ 5, 9 були виявлені типові для цієї культури баночні ліпні керамічні посудини, а у похованні № 7 знайдено три скляні намистини єгипетського походження, які прикрашали шию померлого. Знахідка подібних намистин загалом не перша у похованнях зрубної культури, але перша на Новгородщині. Ці на перший погляд невиразні скляні вироби кардинально змінюють наші уявлення про тогочасний світ. Виявляється, він не був абсолютно замкнутим. Сюди, у степи середини бронзового віку, потрапляли предмети із розвинутих цивілізацій Сходу, а з предметами приходили і легенди та міфи про ті далекі краї. Можна передбачити, що Давній Єгипет для зрубників був чимось на кшталт позаземної цивілізації для нас. Але з цієї цивілізації надходили речі, які могли розповсюджувати мандрівні торговці та ремісники, подібні до історичних циган.

На відміну від своїх попередників, зрубники були значно граційніші (стрункіші) і менші на зріст. Їх скелети, як правило, зберігаються погано, а от у мовному відношенні вони так само належали до іраномовних народів. Дослідники власне із катакомбниками та зрубниками пов`язують існування на наших теренах славнозвісних аріїв, ДНК яких найпоширеніше серед сучасних українців.

Після зрубних поховань більше двох тисяч років у кургані нікого не підзахоронювали. І лише у добу середньовіччя, приблизно у IX –X ст. н.е., коли на зміну іраномовним пастухам і кочовикам прийшло тюркомовне кочове населення, у кургані № 30 з`явилося ще одне поховання – поховання середньовічного кочовика (№2). Його виявили у насипі в центральній частині кургану. Контури поховальної споруди у чорноземі насипу простежити не вдалося. Скелет похованого знаходився у випростаному положенні на спині, орієнтований черепом на схід. На грудній клітині скелету знаходилися кістки двох ніг коня, а також кістки барана чи вівці, а на гомілкових кістках правої ноги знаходився череп коня. Відомо, що печеніги в поховальному обряді використовували шкуру коня з кінцівками, хвостом та головою, яка мала символізувати у потойбічному світі вічного товариша кочовика – коня. На цьому коні померлий мав відправитися і в останню дорогу. У нашому випадку можна передбачити наявність з якоїсь причини шкури лише з двома кінцівками та головою і без хвоста. Кочовики цього часу уже були представниками іншої

раси – монголоїдної та іншої мови – тюрської, які продовжували панувати у наших степах аж до XVIII ст., до часу масової колонізації степових просторів українцями, росіянами, сербами, болгарами, молдаванами та греками.

Таким чином, у кургані № 30 виявлено всього 12 поховань, які практично повністю репрезентували населення степів України не тільки доби міді – бронзи, але й середньовіччя.

Наступний курган №31 виявився із сюрпризом. Його насип внаслідок оранки зберігся лише на висоту 0,15 см. Уся поверхня була всіяна більшими і меншими каменями, які могли бути як рештками кромлеху – ритуального кільця навколо насипу, так і частинами кам'яного закладу поховання. У центрі кургану виявили лише одне поховання (№1) скіфського часу. Поховальна споруда представляла собою катакомбу глибиною 2 м. із сегментовидної форми вхідною шахтою і бобовидної форми поховальною камерою, вирубаною у материковій глині. Вхідна шахта і частково камера були забутовані каменями різних розмірів. Поховання виявилось пограбованим ще у скіфський час. У ньому була похована жінка віком 40 – 45 років. Її рештки в порушеному стані виявили у південно-західній і північній частинах камери. В похованні виявили предмети, які з якихось причин не взяли грабіжники, це: дві раковини каурі із тропічних морів, свинцева ворварка, два залізних підтоки для списів, уламки залізного списа, дві біконічні скляні намистини, шість золотих намистин двох типів (шиковидна і пустотілі сферичні), а також корозійоване бронзове трилопатеve вістря стріли. Виявлений матеріал дозволяє датувати поховання др.пол. IX ст. до н.е. Подібні золоті намистини були виявлені автором в одному з поховань скіфського могильника біля с. Молдовка Голованівського району у 1989 р. Усі знахідки, окрім хіба що підтоків і уламків списа, були імпортовані із грецьких колоній, що засвідчує інтенсивні торгові зв'язки між греками та скіфами. Водночас навіть виявлені предмети дають можливість скласти уявлення про багатство обряду. Стан скелету похованої, а також виявлені предмети дозволяють стверджувати, що пограбування відбулося уже після повного розкладу тіла. Відомий український археолог Б.М. Мозолевський вважав, що саме багатство поховального обряду, його масштаби, занапали скіфів. Адже замість того, щоб служити живим, ці речі на віки відправлялися у землю. Водночас сам факт пограбувань скіфами могил свідчить про значне соціальне розшарування суспільства, руйнування традиційних цінностей, у результаті чого і з'являється практика мародерства. Чи не нагадує це чимось нашу реальність? Заради справедливості, варто відзначити, що існує думка про ритуальний характер пограбувань могил скіфами. Справа у тому, що душа повністю покидає тіло після його зітління, забираючи із собою все, що їй необхідне, а решту можна із спокійною совістю повертати родичам, щоб використати іншому поховальному обряді. Але це тільки гіпотеза. Виявлене поховання приховує у собі ще одну таємницю. Мова йде про зброю – списи і стріли у похованні жінки. Геродот зазначає, що амазонки невідомі скіфам. Вони є лише серед сарматів. Але у похованнях скіф'янок зброя достатньо часто присутня і це зброя наступальна: списи, пращі, вістря стріл, мечі. Безсонова С. припускає, що тут мають місце не амазонки, а посланниці, які мали передати

своїм загиблим родичам – чоловікам зброю. Так це, чи ні – покажуть наступні дослідження і, можливо, на Новгородківщині.

Як бачимо, розкопки двох непоказних, майже зруйнованих оранкою курганів, дозволили здійснити подорож у часі, доторкнутися до надзвичайно складних і неоднозначних процесів етно- та культуротворення, які мали місце у наших степах протягом тисячоліть. Глибше і детальніше пізнання археологічного минулого краю дозволить лише виявлення нових пам'яток і нові археологічні розкопки.

Джерела та література

1. Археология СССР. Т.1, 2,3. Київ: «Наукова думка», 1983.
2. Шапошникова О.Г., Бочкарьов В.Г. Шарафутдинова И.Н. О памятниках эпохи меди-ранней бронзы в бассейне р. Ингул. К.: Наукова думка, 1977, с 7 – 37.
3. Шапошникова О.Г., Шарафутдинова И.Н., Фоменко В.Н., Довженко Н.Д. Некоторые итоги изучения погребальных памятников эпохи меди-бронзы на р. Ингул. Київ: Наукова думка, 1980, с 5 – 17.

УДК 7.031

Микола ТУПЧІЄНКО
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

МІФОЛОГІЧНІ ПАРАРАЛЕЛІ ПРО МЕТАЛЕВУ ПРИРОДУ ЛЮДИНИ

Найдавніші міфологічні свідчення про виковування із металу тіла людини знаходимо в сакральних текстах населення Малої Азії - хеттів II тис. до н.е. Представляють інтерес хеттські тексти, перекладені з мови хатті, що описують процес «оновлення», «другого народження» царя - сакрального символу колективу. Таке оновлення пов'язується з виготовленням нового «тіла» царя. Одна із частин цього «тіла» - «голова» виготовлялася із заліза.

Але чи не найяскравіше зберегла уявлення про виготовлення людського тіла із заліза (зокрема й небесного метеоритного походження) нартська міфоепічна традиція населення Кавказу – найближчого до області проживання хатті регіону. З нартських сказань про народження героя Сасрикви відомо, що Сасрикву зачато матір'ю всіх нартів Сатаній від «пастуха» - людини, наділеної рисами істоти іншого, потойбічного світу. Абхазький дослідник В. Ардзимба зауважує, що акт народження героя, особливо в абхазьких сказаннях, описується як громовий удар. Підкреслюється також, що тіло дитини було розпечено подібно до вугілля, було жаркішим від вогню. Крім того, в історії народження Сасрикви винятково важливу роль відіграє коваль. Він висікає образ дитини з чорного каменю, виготовляє для нього залізну колиску і, нарешті, загартовує Сасрикву в розплаві сталі. Ця особливість історії виникнення героя виявляється також в тому, що деякі частини його тіла виявляються сталевими чи залізними (за одними варіантами, у Сасрикви сталева права нога, а відповідно до інших варіантів - ліва нога і рука його із заліза).

Згідно з адигзькими текстами, що описують народження Сосруко (адигзька форма імені героя Сасрикви), при народженні дитина «була гарячою - голою рукою не могли його взяти» чи «з каменю вийшов Сосруко - блискучий, палаючий вогнем». Далі уточнюється, що тіло Сосруко сталеве від народження, і воно лише розм'якшується в кузні. Інакше кажучи, у цих абхазьких і адигзьких сказаннях зачаття, поява на світ і загартування описуються так, неначе мова йде про виготовлення людини з небесного заліза ковальським способом [182], що має прямі аналогії в українському фольклорі. До того ж нартський епос демонструє символічний зв'язок народження залізного героя одночасно із метеоритами, каменем, вогнем та громовим ударом, що цілком вписується в коло семантичних значень заліза.

Образ металевої людини має місце і в грецькій міфології. Мова йде про Талоса та Ахіллеса. Талос - мідна людина критських легенд, що була виготовлена богом-ковалем Гефестом. Талос був подарований Зевсом царю острова Крит

Міносу для охорони острова від ворогів. Окрім одного місця – гомілки, мідне тіло Талоса було невразливим до зброї. В гомілці закінчувалася, закрита мідним цвяхом, єдина жила, що була наповнена кров'ю безсмертних богів – іхором. Вона проходила, починаючи від голови, через все тіло велетня, Але Талос гине, коли, під дією чар Медеї, сам виймає цвях і випускає всю свою кров. В цьому міфі, окрім оповіді про металеву людину, важливими є також свідчення символічних зв'язків життя цієї металевої людини з кров'ю та лімінальною зоною острова, який втілював собою не тільки територію держави, але й окремих непроникний для чужинців світ. Тобто і в цьому випадку має місце явне перегукування семантичного поля металевого Талоса і з тими символічними значеннями заліза, які були вже розглянуті вище.

Інший персонаж грецької міфології, фесалійський герой Ахіллес – син царя мирмидонян Пелея та морської богині Фетіди – також виявляється наділеним металеву природою. Його мати Фетіда, щоб зробити свого сина невразливим і безсмертним, щоночі загартовує його тіло, розігриваючи його у вогні, а вдень натирає його їжею богів – амброзією. В іншому варіанті вона загартовує тіло сина, опустивши його у води підземної ріки Стікс. З усіх частин тіла героя лише п'ята, за яку тримала Ахіллеса Фетіда, залишилася не загартованою, а тому й вразливою. Крім того, Ахіллеса виховує кентавр Хірон, який годує свого вихованця внутрощами левів та ведмедів, а також вчить співати та грати на кіфарі. Видається, що тема невразливого Ахіллеса є подальшим розвитком образу критського мідного Талоса, яка була спровокована появою нового металу – заліза. Але ця нова тема розроблялася вже не критянами, а їх завойовниками – ахейцями. Адже всі операції загартування тіла героя і розігривання у вогні й подальше натирання його амброзією, потім опускання у води Стіксу, повністю відповідають технології загартування сталевих та залізних виробів. Крім того, в епосі Ахіллесу приписуються такі психічні риси, як неблаганність та нестримний гнів, якими також характеризується й залізна зброя. Із залізом Ахіллеса зближує і його символічний зв'язок з конем (Хіроном), хижакими (левами, ведмедами) та звуком (гра та спів), що також притаманне символічним значенням заліза. Врешті зближує обох міфічних персонажів – мідного Талоса та залізного Ахіллеса – ще й їх слабе місце на нозі - гомілка та п'ята (насправді та ж гомілка – «ахіллесове сухожилля», яке забезпечує рухливість всієї ступні, включно з п'ятою). До того ж, обоє виступають у ролі охоронців – один острова, а інший – війська і табору ахейців. Адже відмова Ахіллеса брати участь у війні приводить до того, що троянці вриваються в ахейський табір і навіть підпалюють один корабель.

Але для нашого дослідження важливим є те, що культ залізного Ахіллеса був надзвичайно популярним в Північному Причорномор'ї, оскільки острів Левка, на який переселилася душа загиблого героя, локалізувався в гирлі Дунаю. Свідчення наявності цього культу були як давні топоніми, напр., «Ахіллесів біг» – піщана коса в гирлі Дніпро-Бузького лиману, так і пам'ятки тореветики із сюжетами біографії Ахіллеса. Чи не найяскравішими із таких пам'яток є електрові горити із сценами життя Ахіллеса, знайдені в скіфських царських похованнях в чортотликському, ільїнецькому, п'ятибратньому та мелітопольському курганах. Всі горити були

зроблені по одній матриці в одній майстерні, ймовірно в Ольвії, грецькими ювелірами на замовлення скіфської знаті.

Останнє може свідчити, що міф про залізного Ахіллеса був не тільки відомим, але й вирізнявся популярністю, окрім греків, ще й серед місцевого іраномовного скіфського населення Степу. Водночас наведені міфологічні уявлення про металеву людину та подібні їм стали основою виникнення не лише сучасних фантастичних творів про металевих андроїдів, а й спонукають винахідників до їх реалізації.

Джерела та література

1. Ардзимба В. Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (почитание кузницы у абхазов) / В. Г. Ардзимба // Древний Восток: этнокультурные связи. М., 1988. С. 263 – 306.
2. Инал-ипа Ш. Д. Нартский эпос абхазцев / Ш. Д. Инал-ипа // Нартский эпос : материалы совещания. Орджоникидзе, 1957. С. 97.
3. Нарт Сасрыква и его девяносто девять братьев : абхазский народный эпос. Сухуми, 1962. С. 39.
4. Ботвинник М. Н. Талос / М. Н. Ботвинник // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 2. М. : Сов. Энциклопедия, 1992. С. 491.
5. Ярхо В. Н. Ахилл / В. Н. Ярхо // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 1. М. : Сов. энциклопедия, 1992. С. 137 – 140.

УДК 7.031

Микола ТУПЧІЄНКО
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

СИМВОЛІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАЛІЗА З БДЖОЛОЮ В СХІДНОСДОВ'ЯНСЬКІЙ І МАЛОАЗІЙСЬКІЙ МІФОЛОГІЧНИХ ТРАДИЦІЯХ

Верхня частина всесвіту співвідноситься з крилатими істотами, здатними літати, при цьому ці істоти можуть бути як міфологічними, так і реальними. За однією з апокрифічних християнських легенд бджола полегшила хресні муки Спасителя, імітувавши собою п'ятий цвях, що мав бути забитий в груди Христа циганом. В словах цигана з українського апокрифа відбувається пряме ототожнення бджоли з цвяхом: «Оно той п'ятий цвях, що я забив. ...». В основі такого співставлення могла лежати зовнішня схожість невеликої комахи - бджоли – з голівкою цвяха, зокрема, її сірувато-жовтавий колір нагадує частково вкрите іржею залізо. Крім того, больове відчуття від укусу бджоли близьке до поранення (уколу) цвяхом. Але не можна обійти і той факт, що серед зіркових сузір'їв в українській метеорології населення Ушицького та Литинського повітів має місце й сузір'є під назвою Пасіка, що дозволяє вбачати ще один механізм символічного співвіднесення цвяха із бджолою – через символіку зірок. Тим більше, що в українських колядках, які співали власнику пасіки, бджоли прямо порівнюються із зірками:

Пан господарю, пойди походи.
Пойди походи поміж пчолками.
Як ясен місяць поміж зорками.

З одного боку, мається на увазі сприйняття металеві природи зірок, а, з іншого, ототожнення їх із бджолами. Завдяки символічному зближенню зірок одночасно і з залізом і з бджолами, виник відповідний зв'язок і між металом (в даному випадку залізом) і бджолами. Вибір цвяха – конкретного ковальського виробу – у символічному зближенні бджоли із залізом був обумовлений раціональними причинами, про які йшлося вище, тим більше, що зірки нагадують не тільки бджіл, а й голівки цвяхів, якими традиційно обковували, прикрашаючи дерев'яні вироби (скрині, ложка зброї). Тобто і в даному випадку простежується певна символічна наступність між метеоритним і зварним залізом, через символіку бджоли.

Символічне співставлення заліза із бджолами відбувається і ще через один ковальський виріб – сокиру. Серед гуцулів відомий різдвяний обряд «щоб бджола була веселою». Під час виконання цього обряду колядники на пасіці стають на коліна, утворюючи коло, а перед собою малюють хрест топірцем. Після цього кладуть топірці на сніг держакон до себе, щоб вони утворили зображення

сонячного кола. На них купою скидають шапки, що символізують бджіл. Господиня в кожну шапку насипає по жмені пшениці. Далі колядники, вставши з колін, беруться за руки танцюють і співають, рухаючись «за сонцем». Після цього знову стають на коліна й топірцями малюють хрестик на снігу. Далі колядники по черзі підходять до господині й висипають пшеницю їй у запаску, висловлюючи господарям всілякі побажання. Цією пшеницею на весні обсипають вулики – «щоб бджоли водилися»

У цьому обряді простежується символічний зв'язок між сонцем, сокирою, й бджолами, оскільки сокирами зображується сонце, креслиться хрест – один із солярних і водночас християнських символів, а на сокири кладуться шапки, що символізують бджоли. Крім того, бджола має й самостійну сонячну символіку. Через символіку сонця сокира й бджоли символічно співставляються з одним із проявів небесного вогню. Але бджоли символічно пов'язані й з богом-Громовиком, одним із місць перебування якого вважається підземний світ. Через цього бога бджоли співставляються з громом та блискавкою як породженням не небесного, а підземного вогню. Так само й залізо, як ми бачили вище, символічно співвідноситься із блискавкою, та грозою в цілому. Як символ бога-Громовика бджола походить із підземного світу, символічно співставляється з ним, про що свідчать вірування про ототожнення душі померлого із бджолою; легенди про появу бджіл із мертвого тіла; їх харчування мертвичиною; використання продуктів бджільництва (віск, мед) у поховальній та поминальній обрядовості.

Цікаво, що в хатто-хеттській міфології саме бджола знаходить в підземному світі заснулого вмираючого і воскресаючого бога Телепіну-Телепінуса і пробуджує його своїм укусом. Цей хатто-хеттський бог, на думку абхазького дослідника Ардзимби, має риси близькі одночасно до бога-громівника й бога-коваля Хасаміля. Останій розпорює землю і, очевидно, входить в неї. Із міфологічного тексту неясно, чим розпорює землю Хасаміль (різаком?, блискавкою?). Але зниклий Телепіну-Телепінуса, подібно до бога грози вражає громом і блискавкою землю. Отже, робиться висновок, що бог-коваль здійснив дещо схоже на те, що зробили з чорною землею Телепіну-Телепінус і бог-громівник, а відтак вони функціонально близькі між собою. Між іншим, дослідниками з хеттським Телепінусом зближується й герой грецької міфології - син Геракла Телеф, що зцілив свою невилгою рану іржею із наконечника списа Ахілла, і тим самим символічно пов'язується також із залізом.

Наразі здатність хеттського бога-коваля розтинати землю невідомим знаряддям і, водночас, його близькість до бога-Громовника й Телепіна зближує хеттських богів також і з Вихором із російських замовлянь та обергів. А російський лінгвіст та культуролог В. М. Топоров на основі вивчення спеціальної термінології, пов'язаної з культом бджіл, висловлює припущення, що через посередництво кавказької традиції культ Телепіну також відобразився в слов'янській міфологічній традиції. Для нас важливими є близькосхідні витoki давності й стійкості у слов'янській традиції, з одного боку, зв'язку бджіл з умираючим і воскресаючим богом, а, з іншого, їх зв'язку з металом, точніше, залізом.

Таким чином, наведений вище християнський апокриф про бджолу-цвях і Христа можна вважати розвитком давнього ще язичницького сюжету близькосхідного походження, який видозмінився в новій історичній ситуації під впливом ідеологічної інновації, що також мала близькосхідні витoki.

Джерела та література

1. Ардзимба В. Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (почитание кузницы у абхазов) / В. Г. Ардзимба // Древний Восток: этнокультурные связи. Москва, 1988. С. 263 – 306.
2. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре / А. К. Байбурин. СПб.: Наука, 1993. 237 с.
3. Ботвинник М. Н. Талос / М. Н. Ботвинник // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 2. М. : Сов. Энциклопедия, 1992. С. 491.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев. Київ: Довіра, 1992. С. 267 – 274.
5. Бджола // 100 найвідоміших образів української міфології. Київ: Автограф ; Орфей, 2007. С. 294 – 298.
6. Дикарев М. Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору та мітології / М. Дикарев // Збірки фільологічної секції наукового товариства імені Т. Шевченка. Львів, 1903. Т. 5. С. 73 – 261.
7. Иванов В. В. Хеттская мифология / В. В. Иванов // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 2. М. : Сов. энциклопедия, 1992. С. 590 – 592.
8. Топоров В. Н. К объяснению некоторых славянских слов мифологического характера в связи с возможными древними ближневосточными паралелями / В. Н. Топоров // Славянское и балканское языкознание. М., 1975. С. 3 – 49.

Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

УДК 002 (073)

Вікторія БАРАБАШ
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Повноцінне представлення документознавства, його цілісність і комплексність уможливають звернення до наукових здобутків сучасників.

Особливу роль в Україні відіграють праці відомого українського вченого, члена редакційних колегій провідних українських видань з питань документознавства, бібліотекознавства, книгознавства. в Україні та за її межами, доктора історичних наук, професора С. Г. Кулешова – автора чисельних наукових робіт, присвячених розвитку документознавства як в Україні, так і за кордоном. Серед досліджуваних проблем С. Кулешова – теоретичні основи традиційного документознавства, питання класифікації управлінських документів, критерії класифікування управлінських документів, їхні типи, головні напрями уніфікації та стандартизації створення текстів і оформлення зазначених документів, питання управління документацією за кордоном [5; 6]. Нині професор ґрунтовно досліджує сучасні погляди на визначення сутності документознавства як науки й наукової дисципліни в європейському контексті. Так, сьогодні в Західній Європі спостерігається зацікавленість проблематикою документології: викладачі університету норвезького міста Тромсе розвивають ідеї дуже близькі до бібліотечного документознавства і активно проводять міжнародні конференції з цього напрямку і публікують їх матеріали у так званих працях Академії документів (*The Proceedings from the Document Academy, Volume 6, Issue 1, 2019*). Їх дослідження значною мірою асоціюються з так званою документаційною наукою 1950 – 1960-х рр. (самі вони називають її «нео-документацією»), що була результатом розробок Поля Отле. Детальніше ми розкриємо це питання в наступних публікаціях/

Цінними у заявленій темі є також публікації відомого російського документознавця Є. Плешкевича, який в останні роки з позицій двох версій документознавства розвиває власні положення теорії документальної (документної) інформації. Їх зміст певною мірою є продовженням формування інформаційної концепції документознавства, яку свого часу задекларував М. Слободяник.

До когорти українських учених-документознавців, відомих в Україні та за її межами також належать В. Бездрабко, Н. Кушнарєнко, Г. Швецова-Водка,

Ю. Палеха, М. Слободяник та багато інших. Ми лише загально окреслюємо деякі наукові доробки з метою активізувати вашу увагу до актуальних проблем науки про документ.

Так, питанням історії та сучасного стану документознавства в Україні та світі присвячено низку наукових публікацій В. Бездрабко.

Новий етап інституалізації науки про документ розкриває стаття Н. Кушнарєнко. Г. Швецова-Водка висвітлила *ноосферну тематику в документології*.

Електронне документознавство є складником розробок як у сфері діловодства, так і у сфері архівної справи. У світовій практиці, якщо спрощено розглядати ситуацію з класичним документознавством, нині його проблематика увійшла до наукової дисципліни Records Management (керування документаційними процесами), хоча вона не охоплює всіх наукових питань, що були притаманні документознавству, до його офіційного вилучення в Україні з переліку наукових дисциплін. Електронному документознавству та діловодству присвячено статті Я. Калакури та Ю. Ковтанюка та в публікації Т. Клименко.

Отже, актуальною залишається необхідність здійснювати наукові дослідження з вирішення документознавчих проблем та основних напрямів у межах керування документаційними процесами.

УДК 002:81

Вікторія БАРАБАШ
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ЛІНГВІСТИЧНІ ВПЛИВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій формує унікальну лінгвістичну реальність. Спілкування в Інтернеті має свій мовний простір. Писемна форма розмовного стилю в умовах інтерактивної мережевої комунікації (чати, форуми, блоги), яка розвиває чіткі ознаки діалогів і монологів продукує так звану письмову вимову, в якій емоційну реакцію відображає не міміка, тон, швидкість, тембр голосу, а емотикони, тобто, смайлики, гіфки та ін. Маємо сьогодні особливу реалізацію письмової вимови – інтернет-тексти.

Передусім, зазначимо, що текст як основний об'єкт лінгвістики не має єдиної дефініції, нині відомо близько 300 визначень цього поняття, якими послуговуються залежно від сфери дослідження. Так, в документній лінгвістиці доцільно звернутися до визначення видатного вченого І. Р. Гальперіна, який тлумачить текст як результат мовотворчого процесу, характерною ознакою якого є завершеність. Автор зазначає, що текст об'єктивований у вигляді письмового документа та літературно оброблений відповідно до його типу. Складовими тексту є заголовок і низка особливих одиниць, які мають певну цілеспрямованість та прагматичну установку й об'єднані різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку.

А чим же різняться тексти, розміщені в мережі Інтернет? Варто зазначити, що вони вибудовуються за принципом перевернутої піраміди: на першому місці – суть, а вже потім – деталі. Така подача нагадує форму прес-реліза, де найголовніше – неординарно, переконливо, емоційно подати інформацію. Цікаво, що мовний простір Інтернету породив нове явище в текстології, яке учені назвали гіпертекстом. Його особливостями є можливість безкінечної трансформації, наявність безлічі способів інтерпретації, до того ж гіперпосилання дозволяють по-різному структурувати представлену інформацію. При цьому читачі чітко по тексту складають уявлення про мовні чи індивідуальні особливості його автора, отже працює формула: особистість дорівнює тексту! Наприклад, що б Ви сказали про автора такого тексту? «Друзі, вітаю із нашим Днем Соборності! Дякую всім, хто відгукнувся на мій пост про загрозу закриття часопису «Дивослово». Обговорення містило й важливу інформацію про те, як інші держави підтримують періодичні видання...» (Л. Масенко, 22.01.2021 р.). Як бачимо, автор уривку – людина, яка вболіває за українську мову, активно захищаючи її позиції (раніше журнал «Дивослово» називався «Українська мова і література в школі»). Погодьтеся, зазначений

уривок підтверджує незаперечний факт: у віртуальній реальності текст і особистість стають рівнозначними.

Тексти в мережі Інтернет представлені строкатим спектром змістів і настроїв: оголошення, сповіді, роздуми, відгуки, захоплення, прохання, негативні, енергетично «важкі» реакції, заклики, оцінка, словом, всі види дискурсу. В авторів є унікальна можливість сказати те, чого б не наважився при зустрічі, це з одного боку, а з іншого – побачити реакцію вербального впливу на читачів, знайти підтримку, визначити однодумців чи навпаки...

Як зазначають дослідники інтернет-спрямованості особистості, зростання мотивації використання Інтернету змушує людину вчитись швидко орієнтуватися на теренах віртуального середовища, визначаючи, який текст буде корисним для задоволення її потреби. В дослідженнях, присвячених психології Інтернету, цей феномен отримав назву «пузир фільтрів» (М. Шпітцер, Н. Карр), тобто здатність людини генерувати власну індивідуальну інтуїтивну систему критеріїв, що дозволяють швидко зорієнтуватися щодо ступеня корисності того чи іншого тексту. Основними критеріями в даному випадку виступають заголовки та ілюстрації, проте часто спостерігається невідповідність цих складових змісту представленої інформації.

До найпопулярніших і найлегших для сприйняття (як засвідчує опитування майбутніх фахівців-інформаційників) належать тексти технічного чату, мему, відгуку. Зауважимо, що для лінгвістики мему, як одиниці культурної інформації, що передається від одного носія до іншого, цікаві своїми полікодовими текстовими утвореннями, які використовують як вербальні, так і візуальні канали передачі. Мему мають високий прагматичний потенціал для застосування в маркетингу, рекламі, пропаганді тощо. Варто додати, що рекламні тексти, тексти про спорт, культуру, мистецтво, суспільне життя, кулінарію, здоров'я також сприймаються легко й однозначно, оскільки вони широко поширені як у віртуальному, так і в реальному медіапросторі. Водночас спостерігаємо неоднозначне сприйняття текстів на політичну тему, текстів жартівливого характеру, що викликано ненормативною лексикою, недоречними порівняннями, суб'єктивністю оцінки. Ускладнює розуміння таких текстів проекція позиції читачів (особливо політичної) на авторські конотації. Проблемою, що потребує посиленої уваги, є невміння відрізнити власне ставлення від авторського.

Усе зазначене вище підтверджує, що, з одного боку, інтернет-тексти активізують мовну адаптацію особистості до нинішніх умов інформаційної доби, формуючи психосоціального мовця, який досконало володіє сучасними технологіями опрацювання будь-якої інформації. З іншого боку, інтернет-текст як значуща складова інтернет-комунікації має потужний вплив на учасників, формуючи як позитивні, так і деструктивні явища.

Отже, оскільки не створені єдині правила інтернет-поведінки, необхідно чітко усвідомлювати, що, окрім індивідуалізму та свободи вираження, важливо формувати у майбутніх фахівців здатність до ефективної комунікації, що включає високий рівень поваги до оточуючих, критичне ставлення до неперевіреної інформації, креативність, культуру мовлення.

УДК [32:008]:316774] (477)

Ганна БОНДАРЕНКО
старший викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР В АСПЕКТІ ОПОЗИЦІЇ «СВОЄ» – «ЧУЖЕ»

Універсальна опозиція «своє» – «чуже» за нинішніх соціокультурних умов реалізується не лише у своєму класичному вираженні, а й у цілому спектрі варіантів, що обумовлює прояви відповідних реакцій у суспільстві: світоглядних, психоемоційних, поведінкових і, зрештою, мовленнєвих. Виникаючи під дією прагматичних, комунікативних, естетичних та інших факторів буття, такі мовленнєві вираження і презентують в інформаційному просторі дихотомію категорій «своє» - «чуже». Варіанти вербалізації вражень, оцінок та висновків від зустрічі з новим, невідомим – «чужим» - події, явища тощо, які актуалізуються з минулого, відбуваються тепер чи тільки мають здійснитися у перспективі, внаслідок гіперактивності сучасного інформаційного простору з його широким розгалуженням різнорідних джерел інформації випереджають закономірний процес критичного осмислення (відповідно, й ословлення) окремою людиною її власного відчуття й розуміння актуалізованої нової реальності.

У фразеологічній картині світу на такий випадок знаходимо пересторогу: не «жити чужим розумом». Тобто, у своїх діях та вчинках дотримуватися власних, а не чийось поглядів та переконань. Якщо взяти до уваги, що фразеологізми належать до найдавніших найбільш образних мовних одиниць, призначення яких – правильна (сформульована на багатовіковому досвіді), природовідповідна (відповідає природі людини і природі речей, макросвітові) інтерпретація феноменів світобуття, то питання, чи варто жити чужим розумом, відразу набуває ознак риторичності. У контексті класичного визначення мови як дому буття Духу фразеологізми були і залишаються своєрідними маркерами еталонних одиниць буття. Що ж до можливостей прояву їхньої активності, як і наведеного вище мудрого застереження, то вони в нинішню добу розмитості ціннісних орієнтирів витісняються й притлумлюються в обширах сучасного комунікативного поля. У сучасному українському інформаційному просторі лексичне домінування рідної мовленнєвої традиційності витіснилося чужорідними елементами, які визначили й зафіксували прояви цілого ряду явищ ерзац-культури.

Результуюча активність нав'язаних, як правило, у формі привабливих пропозицій, псевдокультурних продуктів, отже, примітивізація, аж до патологічного спрощення, ціннісного світу, проявилася, парадоксально, але ж у вигляді позитивної реакції людської свідомості на цей чужий, з усією його ворожістю стосовно концептуальної системи людської особистості, матеріал.

Це явище можна віднести до числа знакових, які окреслюють формування нової світоглядної парадигми у постмодерному світі соціокультурних катастроф.

В історичному контексті взаємодія «свого» з «чужим» на рівні різних культур, у різних сферах буття традиційно визначалася фактором протистояння «свого» «чужому», що засвідчувало силу самодостатності «свого», його цілісності, здатність зберегти власну самобутність. Така фундаментальна основа взаємодії двох світів забезпечувала недоторканість свого світу за умов, скажемо так, розумного присвоєння елементів «чужого» і водночас відчуження, відсторонення від «чужого». За спостереженнями науковців, аспекти відчуження прочитуються вже у текстах найдавніших цивілізацій Середземномор'я, зокрема йдеться про 4 домінуючих аспекти відчуження, а саме: 1) етно-лінгвістичний; 2) етико-віросповідальний; 3) побутово-технологічний та 4) просторово-географічний. «Зазначені аспекти відчуження в активній свідомості, як правило, існували в тісному переплетінні один з одним, кожен із них втягував у своє когнітивне поле інші. Зазначена тетрада зберігає свою впливовість до цього часу, хоча змінювалося й міняється співвідношення між її елементами, їх фактичне й концептуальне наповнення, яке еволюціонувало паралельно з образами Себе» (Р. Шукуров, 25-26).

Універсальна опозиція «своє - чуже» в різних контекстах сучасного українського інформаційного простору функціонує по-різному, відповідно, з різною результативністю. Очевидно, зважаючи на кількість активних акультурних, зазвичай, приховано-агресивних явищ у цьому середовищі вибудувався цілий комплекс проблем, які об'єднуються на основі фактору відчуження. Стосунки у суспільстві зазнали колосальних трансформацій у напрямку до його перерозподілу, переформатування не лише за традиційним принципом: «своє» - «чуже», а й за його сучасними варіантами. Скажімо, сприйняття «свого» як «чужого» у випадку, якщо зі «своїм» склалися конкурентні стосунки, і тепер він став ще більше «чужим» ніж будь-який інший «чужий».

Особливої гостроти набув обумовлений суцільною ітернетизацією біосоціологічний виклик, який провокує формування ще одного рівня відчуження у вигляді конфлікту поколінь в інформаційному суспільстві. У науковій літературі фіксується процес формування нового типу особистості з особливою структурою психіки та розумової діяльності, для якого реальне життя, реальна комунікація зі світом втрачають сенс. І що важливо, ця добровільна переакцентація не піддається критичному осмисленню, оскільки розвиток такого виду мислення в дитини не відбувався. Віртуал як чужий світ, світ зі своєю інакшістю, з відкритими (привабливістю) й прихованими можливостями, замість бути не лише освоєним (як привабливий), а й розпізнаним, прочитаним на рівні можливих наслідків перебування в ньому, перебирає на себе домінанту значимості у процесі спілкування. І ця його експансія не лише максимально стискує людині простір «свого» світу, а й спонукає її до повного прийняття чужого, що, зрештою, завершується відчуженням від реальності, отже, послабленням традиційних комунікативних зв'язків.

Домінування віртуального над смисловим у проекції на опозицію «своє» - «чуже» ще раз підтверджує добровільне прийняття, готовність людини до маніпулятивних інформаційних впливів на неї без жодних пересторог, без відчуження від, можливо, сумнівних чи взагалі неприйнятних речей. Відповідно, гіпертрофія віртуального у життєвому просторі віддаляє людину від реальності з неминучим відчуженням її від реальних людей і втратою можливостей живого спілкування як безцінного набутку людства.

Джерела та література

1. Шукуров Р. Введение, или Предварительные замечания о Чуждости в истории / Чужое: опыты преодоления. Очерки из истории культуры Средиземноморья. – Москва, 1999. – с. 25-26

УДК 002.5+303.442.3

Людмила ГЛЄБОВА
к.філол.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК КРОПИВНИЦЬКОГО

Дослідники Захарова В. та Філіпова Л. переконані, що «в останні роки відбулося досить широке визнання соціального статусу ІАД – інформаційно-аналітичної діяльності (розшифрування наше – Л.Г.)» [1]. Бібліотечні установи традиційно надають споживачам доступ до інформації, формують та зберігають документні ресурси. Тому за профілем основної діяльності бібліотеки розглядаються як центри-держателі інформаційних ресурсів. Проте, окрім зберігання інфоресурсу, бібліотеки виконували і продовжують виконувати інші функції – формують бази даних, створюють інфопродукти та ін. Більше того, саме із їх виконанням науковці пов'язують майбутнє бібліотек як потужних інформаційних центрів продукування нової інформації, нових знань на базі існуючих.

Аналітико-синтетична обробка інформації є традиційною, так би мовити, споконвічною функцією бібліотечної інформаційної установи. Це, перш за усе, створення каталогів, виконання процесів систематизації, предметизації, укладання бібліографічних покажчиків. Не випадково у посібнику «Основи інформаційно-аналітичної діяльності» [1] автори ведуть мову про те, що інформаційні органи випускають два види інформаційних продуктів: науково-технічну продукцію та продукти, пов'язані із так званим бібліотечним обслуговуванням. Зазвичай бібліотечні установи здійснюють бібліографічну обробку документів, частина з них продукують реферативну, оглядово-аналітичну інформацію тощо, тим самим здійснюючи підготовку інформаційно-аналітичних продуктів.

Вторинні інформаційні ресурси, доступ до яких надає бібліотека, можна поділити на дві групи – інформаційні документи, укладені зусиллями працівників бібліотеки та придбані чи передплачені вторинні інформаційні ресурси (наприклад, доступи до повнотекстових, реферативних тощо баз даних). Зрозуміло, що для нашого дослідження вагомими є ресурси першої групи – продукти інформаційно-аналітичної роботи бібліотекарів.

Ознайомившись із інформацією веб-сайтів бібліотек трьох закладів вищої освіти Кропивницького – Центральноукраїнського національного технічного університету (ЦНТУ) [6], Центральноукраїнського педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ) [7] та Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету [8] можемо констатувати той факт, що за час своєї діяльності, наприклад, для бібліотеки ЦНТУ – це понад 90 років [4],

бібліотеками університетів міста було створено значну кількість інформаційних продуктів, що є результатом їх інформаційно-аналітичної роботи. Забезпечення користувачів, серед яких – науковці, бібліографічною, а у нашому випадку – і реферативною, оглядово-аналітичною інформацією, є одним із завдань діяльності даних бібліотечних установ, а виникнення та робота університетських бібліотек нерозривно пов'язана із діяльністю закладів вищої освіти, на задоволення потреб яких – організацію навчально-виховного процесу, здійснення науково-дослідної діяльності – бібліотечні структурні підрозділи зорієнтовують свою роботу.

Масив вторинних документів (вторинний інформаційний ресурс), що входить до інформаційного ресурсу бібліотеки ЦНТУ включає, перш за все, бібліографічні документи. Існування будь-якої бібліотечної системи неможливе без створення бібліографічного (вторинного) інформаційного ресурсу. Зокрема, й сучасний бібліотечний каталог зараховуємо до бібліографічних ресурсів із оф-лайнним доступом у випадку бібліотеки ЦНТУ.

Фахівцями бібліотеки ЦНТУ укладаються бібліографічні покажчики, їх продукуванням займається інформаційно-бібліографічний відділ. Тематика цих бібліографічних документів досить різноманітна: екологічні проблеми; питання інформаційних технологій та захисту інформації; урановидобувні технології та ін.

Бібліотека ЦНТУ пропонує споживачам інформації огляди нових надходжень літератури із 2016 року, з цими інфопродуктами можна ознайомитися на сайті бібліотеки.

Працівники бібліотеки ЦНТУ створили понад 50 якісних і цікавих віртуальних виставок – оглядово-аналітичних документів різноманітної тематики: норми етикету, топоніміка, холодне штампування, Україна в системі міжнародних економічних відносин та ін.

Відносно новий напрям роботи бібліотеки ЦНТУ, який реалізується, безумовно, у співпраці з керівництвом закладу, викладачами та студентами ЗВО – формування культури академічної доброчесності. Активна роль у цьому процесі належить директорці бібліотеки ЦНТУ – Євміній Вікторії, яка уклала інформаційні продукти означеної тематики. Таким є, зокрема, бібліографічний покажчик – «Академічна доброчесність – невід'ємна частина освітнього процесу».

Отже, продуктами аналітико-синтетичної обробки інформації є такі інформаційні продукти бібліотеки ЦНТУ:

- Каталоги (зокрема й електронний);
- Електронний архів – Репозитарій ЦНТУ;
- Бібліографічні документи (списки, покажчики);
- Оглядово-аналітичні документи (огляди нових надходжень, періодичних видань; віртуальні книжкові виставки).

Вторинний інформаційний ресурс бібліотеки іншого університету нашого міста – ЦДПУ – складають такі продукти:

- Електронний каталог бібліотеки (наявний у онлайн-доступі) та інституційний репозитарій – повнотекстова база даних.

- Бібліографічні покажчики та бібліографічні списки;
- Книжкові виставки різної тематики.

На веб-сайті ще одного закладу вищої освіти – Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету – у розділі «Структура» веб-сайту університету є дані про науково-технічну бібліотеку льотної академії, згадуються наявні у фондах інформаційні продукти, наприклад, бібліографічні посібники, проте ознайомитися на веб-сайті із жодним із них немає можливості.

На сайті академії знаходимо також інформацію про інституційний репозитарій – повнотекстову онлайн базу даних.

У створенні бібліотеками інформаційних продуктів особлива увага, вважаємо, має приділятися укладанню документів сільськогосподарської, природничої та технічної тематики. У цьому напрямку бібліотека ЦНТУ працює досить продуктивно, що зумовлено профілем основної діяльності установи та наявністю наукових розробок професорсько-викладацького складу університету в означених напрямках.

Перспективним у майбутньому вважаємо укладання більш привабливих для читачів видів інформаційних продуктів, наприклад дайджестів та ін. Бібліотеками закладів вищої освіти Кропивницького створюються відносно нові, сучасні види вторинних документів. Це, наприклад, лонгрид, буктрейлери, підготовлені бібліотекарями ЦНТУ та ЦДПУ. Хоча тут, на нашу думку, ми торкаємося уже іншого боку аналізованої проблеми, про що вели мову дослідниці Ірина Захарова та Людмила Філіпова – «регламент на інформаційну продукцію». «Можливо, настав час розробки стандартів підприємств, специфікацій або інших аналогічних матеріалів на певні види інформаційної продукції (досьє, бібліографічні покажчики, дайджести і т.д.)» [1], проте це вже – тема зовсім іншого дослідження.

Отже, результатом ІАД бібліотек трьох університетів Кропивницького є вторинний інформаційний ресурс бібліотек ЦНТУ (розглянутий тут більш детально) та ЦДПУ, що включає бібліографічні, реферативні та оглядово-аналітичні типи вторинних документів. Якість та кількість інформаційних продуктів ІАД, створених фахівцями цих бібліотечних установ, наочно засвідчує високу кваліфікацію та професіоналізм бібліотекарів. Більше того, такий підхід до їх створення є, на нашу думку, свідченням розуміння процесів трансформації інформаційних установ, про які ведуть мову науковці. Як зазначає «Творець бібліотеки інформаційного суспільства» [5], Л.Й.Костенко, «в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань бібліотека має освоїти інтегрований технологічний цикл, що включає всі наукоємні процеси обробки документальних масивів, починаючи із бібліографування і закінчуючи екстракцією зі сховищ даних нових знань. Це – визначальна ідеологема її розвитку й одночасно неодмінна умова існування, інакше в ХХІ ст. книгозбірня стане музеєм книги» [2]. Куди спрямована трансформація сучасних бібліотечних установ – зараз сказати дуже важко, та чи і можливо взагалі? Чи був правий дослідник Ю. Столяров, наводячи тезу американських фахівців ХІХ ст, які «образно порівнювали бібліотеку із водогоном, що задовольняє потреби у воді просто вдома, підкреслюючи у такий

спосіб, що абоненти та читальні зали – тимчасові структури в організаційній системі бібліотеки»? Єдине, що, на нашу думку, не підлягає сумніву, це твердження про те, що інформація, робота із нею, змінює не лише бібліотеку, а і сучасний світ загалом.

Джерела та література

1. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 335 с.
2. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2006. №1. С. 23 – 28.
3. Столяров Ю.Н. Документный ресурс: учеб. пособие для студентов вузов. Москва: Либерия, 2001. 152 с.
4. Технічна освіта на Кіровоградщині: історичний нарис. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2009. 240 с.
5. <https://krasnopillia.info/2015/09/14/tvoretz-biblioteky-informatsijnoho-suspilstva/>
6. <http://library.kntu.kr.ua>
7. <https://www.cuspu.edu.ua/ua/library>
8. <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/struktura/nayk-teh-bib>

УДК 004.01

Людмила ГЛЄБОВА
к.філол.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ДІЛОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИПЛАГІАТНОЇ СИСТЕМИ В ЦНТУ

Нині на одне із чільних місць у парадигмі університетської навчально-виховної діяльності займають процеси формування академічної культури загалом та культури академічного письма зокрема. Цей напрямок вважаємо пріоритетом сучасної наукової діяльності на місцевому та загальнодержавному рівнях. Ним забезпечується не лише якість вітчизняних наукових пошуків, тільки у випадку дотримання культури академічної доброчесності бачиться можливою інтеграція української наукової спільноти у світове наукове співтовариство.

У Центральноукраїнському національному технічному університеті розроблено низку документів, спрямованих на забезпечення «дотримання принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин» (Кодекс академічної доброчесності ЦНТУ, 2019). Передовсім, це:

- ✓ Кодекс академічної доброчесності Центральноукраїнського національного технічного університету
- ✓ Положення про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти Центральноукраїнського національного технічного університету.
- ✓ Положення про процедуру впровадження антиплагіатної системи у Центральноукраїнському національному технічному університеті.

Не потребує доведення той факт, що оригінальність, новизна науково-дослідних робіт студентів є одним із найбільш вагомих критеріїв їх оцінювання, а більше – наукової цінності. Якщо ж сказати точніше, то новизна, оригінальність, наукова цінність повинні біти органічною ознакою НДР, більше того, науково-дослідною може вважатися робота тільки за умови відповідності цим критеріям.

Перевірка випускної роботи на академічну доброчесність здійснюється у тісній співпраці бібліотеки та кафедр університету. Директор бібліотеки Євміна В. В. особисто надає кваліфіковані консультації щодо перевірки робіт. Відповідно до організаційно-розпорядчих документів, затверджених у ЦНТУ, перевірку на плагіат здійснює відповідальна особа (системний адміністратор) кафедри. Саме Євміна В. у тісній співпраці із керівництвом закладу брала участь у розробці згаданого вище Положення про процедуру впровадження антиплагіатної системи в Центральноукраїнському національному технічному університеті. Дане положення має такі елементи: назва Міністерства або

відомства, назва установи – закладу вищої освіти, гриф затвердження, місце та дата створення, назва виду документа, заголовок документа, текст документа, поділений на підпункти та додатки. Гриф затвердження цього Положення відповідно до нових вимог оформляється таким чином:

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор ЦНТУ

підпис Михайло ЧЕРНОВОЛ

13 березня 2020 р.

У Положенні про процедуру впровадження антиплагіатної системи у колі інших питань розглянуто особливості документного оформлення процедури перевірки роботи. Початком перевірки кваліфікаційної роботи на наявність запозичень є написання здобувачем вищої освіти (бакалавром чи магістрантом) заяви про надання дозволу на обробку власної наукової роботи, поінформованість про наслідки такої перевірки на наявність запозичень; про самостійність підготовки кваліфікаційної роботи й однаковість друкованої і електронної версії роботи. Зразок заяви про згоду на обробку роботи подано у додатках до Положення. До речі, на нашу думку, варто було б цей додаток розмістити одним із перших, бо такою заявою здобувач фактично надає згоду на проведення процедури перевірки. Також зауважимо, що зразок заяви, представлений у додатках до Положення не містить адресування. На нашу думку, воно є необхідним у зразку заяви на згоду студента щодо перевірки на плагіат. Адресування може бути, наприклад, таким:

Ректору Центральноукраїнського
національного технічного університету
проф. Черноволу М.І.
студента групи ІС-18 М
Бондаренка Івана Петровича

Основним результатом перевірки на плагіат є звіт, який генерується системою, за його результатом адміністратор, науковий керівник роботи, голова або члени ДЕК готують документи, визначені у Положенні та додатках: «Протокол контролю оригінальності випускної кваліфікаційної роботи» – готує системний оператор кафедри, «Висновок наукового керівника», «Висновок екзаменаційної комісії» про допуск випускної кваліфікаційної роботи до захисту. На нашу думку, дуже доречною є підготовка такого документа, як висновок саме науковим керівником кваліфікаційної роботи, оскільки він до захисту найбільш тісно співпрацює зі студентом-автором на всіх етапах підготовки роботи. До того ж, як це і передбачено Положенням, системний адміністратор не оцінює зміст роботи, його функція полягає виключно у перевірці роботи у її електронному варіанті на наявність несанкціонованих запозичень.

Звичайно, враховуємо, що дана процедура тільки починає впроваджуватися, тому її документальне оформлення ще на етапі розробки, як на рівні університету, так і випускаючих кафедр. Проте поодинокі огріхи в документаційному оформленні даної процедури не зменшують, на наше глибоке переконання, цінності та вагомості роботи працівників університету

загалом, бібліотеки і керівництва ЦНТУ зокрема у напрямку підвищення культури академічного письма.

Зазначимо, що культура академічної доброчесності є необхідною умовою результативності наукової комунікації на місцевому, всеукраїнському та міжнародному рівнях, і лише за умови її дотримання можливим є створення якісних наукових інформаційних продуктів – дисертацій, наукових статей, дипломних кваліфікаційних роб, тез тощо. А чітке і послідовне дотримання норм діловодства у питаннях перевірки наукових робіт на плагіат теж, безумовно, є вагомою умовою впровадження антиплагіатної системи та навіть унеможливорює виникнення спорів у випадках неякісно виконаних робіт.

Джерела та література

1. Кодекс академічної доброчесності Центральноукраїнського національного технічного університету. URL: <http://www.kntu.kr.ua/doc/Кодекс%20академічної%20доброчесності.pdf>.
2. Методичні рекомендації щодо написання, оформлення та захисту випускної кваліфікаційної роботи для здобувачів вищої освіти другого рівня (магістерського) спеціальності: 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Укладачі: Орлик В. М., Кулешов С. Г., Орлик С. В., Ніколаєв М. І., Бондаренко О. В., Барабаш В. А., Глебова Л. В., Коломієць О. Б., Лукашевич О. А. Кропивницький: ЦНТУ. 2020. 74 с.
3. Положення про випускну кваліфікаційну роботу за другим (магістерським) рівнем вищої освіти для присудження ступеня вищої освіти «магістр». URL: <http://www.kntu.kr.ua/doc/pkrm.pdf>.
4. Положення про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти Центральноукраїнського національного технічного університету. URL: <http://www.kntu.kr.ua/doc/Положення%20про%20дотримання%20академічної%20доброчесності%20НПП%20та%20здобувачами%20вищої%20освіти%20ЦНТУ.pdf>
5. Положення про підсумкову державну атестацію за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти для присудження ступеня вищої освіти «бакалавр». URL: <http://www.kntu.kr.ua/doc/pdab.pdf>.
6. Положення про процедуру впровадження антиплагіатної системи у Центральноукраїнському національному технічному університеті. URL: .
7. Типова інструкція з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TF028820.html.

УДК 354: 316.776

Богдан ДМИТРИШИН
к.е.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УПРАВЛІННІ

Сучасне суспільство відзначається бурхливим розвитком інформаційних потоків та широким використанням інформаційних ресурсів, у зв'язку з чим особливої актуальності набувають питання організації управління інформаційною сферою в різних напрямках державної діяльності та комерційного сектору економіки. Не підлягає сумніву те, що ефективне управління вимагає широкого використання інформаційних ресурсів, у зв'язку з чим деякі науковці навіть віднесли останні до економічної категорії.

Інформаційні ресурси складають сукупність даних, які у загальному у своїй сукупності є інформацією, у зв'язку з чим поняття «дані» та «інформація» використовують як синоніми, що є не зовсім коректним. Дані являють собою інформацію, зафіксовану на матеріальних носіях, що є формалізованою (структурованою) інформацією, записаною на певній мові, зокрема й в комп'ютерному вигляді. Разом з тим перетворення і обробка даних дозволяють отримати інформацію про той чи інший предмет, процес чи явище. У цьому перетворенні дані служать «сировиною» для отримання інформації. Звідси випливає важливе положення, що одні й ті ж дані можуть нести різну інформацію для різних споживачів.

Управління інформаційними ресурсами є системою рішень і дій, що спрямовані на досягнення поставленої мети в умовах їх обмеження за допомогою оптимізації інформаційної інфраструктури. Інформаційна інфраструктура використовується для поліпшення експлуатаційних властивостей інформаційних ресурсів, формування інформаційної бази для підвищення ефективності управління та зниження ризику прийнятих рішень.

Роль інформації неоднакова для різних стадій процесу управління. Якщо на одних стадіях управління важливий обсяг інформації, то на других – її рух, а на третіх – можливості обробки. Як правило, при визначенні мети управління більш важливий обсяг інформації, її новизна, цінність та повнота. Однак чи не найбільш важливою властивістю можна вважати об'єктивність; достовірність інформації. Тільки така інформація забезпечує її раціональне функціонування, збереження цілісності, якісної специфіки, стабільності та розвитку організації. Непоінформованість породжує суб'єктивізм, необґрунтовані рішення та дії, несумісні з ефективним управлінням. В той же час значення своєчасного подання інформації особам, які приймають рішення, може бути настільки великим, що заради нього, на думку американського менеджера Лі Якокку, можна дещо поступитися достовірністю повідомлень. Звичайно, йдеться не про

суттєву зміну змісту повідомлення, а лише про певне зниження ступеня його точності. «Після того як переважна частина необхідної інформації вже зібрана, настає момент, коли ви опиняєтесь під владою дії закону падаючої доходності», – зазначає він. З цього випливає, що не можна абсолютизувати значення достовірності інформації, до речі, теж саме можна сказати і про інші властивості інформації. Інформаційний ресурс, як правило, належить конкретному суб'єкту, тому має свою цінність для користувачів (споживчу вартість) та є дуже мінливою величиною.

Ці та інші цікаві аспекти інформаційних ресурсів вивчають студенти за напрямком професійної підготовки за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях.

УДК:633.853.32

Ігор НІКОЛАЄВ
к.е.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ

Інтернет-маркетинг і реклама сьогодні є невід'ємною частиною бізнесу. Це не лише в теорії, але й в реальному житті. Так, є багато різновидів бізнесу, які існують тільки оф-лайн, причому цілком успішно. Проте вони були би ще більш успішними, якби відкрили он-лайн представництва в мережі Інтернеті. В Україні все ще спостерігається збільшення кількості користувачів Інтернет, і цей ринок поки що не досягнув свого піку. Більше того, користувачами Інтернету сьогодні є менше половини жителів континенту Євразія. Отже, перспектива для Інтернет-маркетингу величезна.

Розглянемо кожну категорію Інтернет-маркетингу окремо:

1. Пошуковий Інтернет-маркетинг (SEM – search engine marketing) – це комплекс маркетингових інструментів і заходів, метою яких є збільшення цільового трафіку на сайті з пошукових систем. Сюди входять всі ті інструменти і методи, які можуть вирішувати поставлену задачу, але насамперед – це пошукова оптимізація, контекстна і банерна реклама. Ці маркетингові інструменти величезні, як за можливостями, так і за тонкощами роботи. Отже, розглянемо кожен метод:

- пошукова оптимізація, оптимізація сайту (SEO – search engine optimization) – це оптимізація внутрішніх і зовнішніх чинників сайту. Проведення певних дій і змін на сайті та в його оточенні, з метою підвищення позицій за певним запитом (ключовим словом або фразою) в пошуковій видачі і, відповідно, збільшення відвідуваності. Під внутрішніми чинниками розуміють контент або зміст сайту, структуру і навігацію сайту, внутрішню перелінковку. Зовнішні чинники – це кількість і якість посилань на сайт з зовнішніх ресурсів;

- контекстна реклама (Google Adwords, Begun, Яндекс.Директ) – це реклама в Інтернеті, яка показується користувачам, вже зацікавленим певним товаром або послугою. Контекстна реклама може бути пошукова і тематична. Пошукова показується прямо на сторінці видачі пошукової системи, а тематична на різних сайтах партнерів в мережі. Більш ефективна і більш дорога – пошукова контекстна реклама. Вартість може бути від дуже низької до дуже високої залежно від того, наскільки конкурентна тематика. При професійному та грамотному налаштуванні контекстна реклама може вважатися найефективнішою рекламою;

- банерна реклама, або, як дехто її називає, – медійна. Банерна реклама в Інтернеті схожа на контекстну, також буває і на сторінках видачі і на сайтах-

партнерах з тією різницею, що замість текстового оголошення публікуються графічні зображення або банери. Банерна реклама може переслідувати й інші цілі, крім прямого залучення відвідувачів на сайт рекламодавця. Вона часто використовується рекламодавцями (особливо великими) з метою PR, зміцнення бренду і збільшення впізнаваності.

2. Просування в соціальних мережах (SMM – social media marketing та SMO – social media optimization) – це комплекс заходів, спрямованих як на залучення цільових відвідувачів з соціальних медіа на сайт, так і на збільшення уваги аудиторії до бренду, продукту, бізнесу. Основне в SMM – це створення цікавого і корисного контенту, який користувачі поширюватимуть далі, рекомендуватимуть до прочитання один одному. Певною мірою, вірусний маркетинг. Методи роботи в SMM можуть бути різними: від створення спільнот, корпоративних сторінок компаній і тематичних груп в соціальних мережах до присутності в блогосфері і ведення власних блогів. З соціальних мереж у нас можна виділити Facebook, Instagram, Мій Світ, а в блогосфері це – Twitter, Live Journal тощо. SMO за аналогією з SEO – це оптимізація сайту, але не під пошукові машини, а під соціальні медіа. І це окрема наука, зі своїми правилами і принципами роботи і критеріями успішності. При цьому SMM може бути набагато ефективніше SEO, принаймні на початку проекту, коли займатися SEO практично безглуздо.

3. Директ або прямий маркетинг – цей метод Інтернет-маркетингу має на меті пряме звернення до користувача. Це інструмент набагато більш широкого вживання. Особливість прямого маркетингу (в певному сенсі і його мінус) в тому, що він вимагає попередньої роботи, а для його успішного використання потрібна структурована і постійно актуальна база даних клієнтів. Зате ефективність його може бути дуже високою.

Основні види директ-маркетингу наступні:

- E-mail маркетинг – це пряма розсилка матеріалів і повідомлень передплатникам, що бажають отримувати такі матеріали на свою електронну пошту (в іншому випадку це буде спам, який не тільки заборонений законом, а ще й має низьку ефективність);

- SMS-маркетинг – те ж саме, що і E-mail маркетинг, тільки зі своїми особливостями внаслідок відмінності SMS повідомлення від електронного листа;

- RSS-стрічка або RSS-канал – представляє за своєю сутністю інформацію (в XML-форматі) про нові матеріали і статті на сайтах і блогах, на які підписаний користувач. Ця інформація може бути надана користувачеві як спеціальними агрегаторами – програмами, так і практично всіма Інтернет-браузерами. На практиці це означає, що всі передплатники будуть в курсі всіх свіжих новин на сайті або в блозі;

- поштовий спам – масове розсилання рекламних листів (хоча дуже часто це просто рекламне сміття) по базі електронних адрес, власники яких не є передплатниками і не бажали отримувати будь-які повідомлення. Це робиться багатьма компаніями, тому не можна було не внести цей «маркетинговий інструмент» в даний перелік.

4. PR (public relations – зв'язки з громадськістю) – це спосіб встановлення відносин переважно з цільовою аудиторією, а якщо можна і з усією громадськістю. Іншими словами, це комплекс заходів, спрямованих на те, щоб сформувати думку аудиторії про бізнес, продукт або послугу. Тут можуть бути застосовні такі інструменти та методи як: випуск прес-релізів в он-лайн ЗМІ; публікація статей на тематичних ресурсах (в тому числі платних); опублікування контенту в соціальних мережах, тематичних форумах і блогах; ведення власного бізнес-блогу; присутність (і участь) в тематичних і професійних спільнотах тощо.

5. Відеомаркетинг – як інструмент Інтернет-маркетингу розглядаємо окремо з двох причин: по-перше, він на самому початку свого розвитку, по-друге, що важливіше, він може вирішувати завдання в усіх перерахованих вище категоріях. Навіть не те, що в принципі може вирішувати ці завдання, а може їх вирішувати одночасно. Цікаве, добре підготовлене «вірусне» відео і приведе відвідувачів на сайт, і «просунеться» між користувачами соціальних мереж (тим самим «просунеться» і бізнес), і забезпечить хороший PR, і допоможе безпосередньо продати або до когось звернутися, якщо ставиться така мета. Можна сказати, що за відеомаркетингом майбутнє. Зовсім нещодавно компанія Amazon перейшла на відеопрезентацію своїх товарів на власному сайті. Випустивши при цьому реліз, в якому, крім усього іншого, йдеться якраз про те, що відео – краще.

6. Веб-аналітика. Цей засіб постійного поліпшення всього Інтернет-маркетингу в бізнесі. Він також однозначно може бути корисним і в оф-лайн маркетингу. Веб-аналітика дозволяє стежити за всіма маркетинговими процесами в бізнесі, робити аналізи і впроваджувати нові (кращі) рішення. Це коштує досить дорогого. За допомогою веб-аналітики можна робити наступне: досліджувати ринок товарів та послуг; моніторити рекламні кампанії, відстежувати результати і, відповідно, приймати рішення на підставі фактів, а не припущень; моніторити ступінь задоволеності клієнтів (за допомогою анкет, опитувань тощо); фокусуватися тільки на своїй цільовій аудиторії; збирати і вимірювати інформацію про відвідуваність і поведінку користувачів сайту, а отже, приймати дієві заходи щодо поліпшення сайту.

Як висновок, із усього вищевикладеного, можна сказати, що Інтернет-маркетинг, як і класичний маркетинг, складається з аналізу попиту та реклами. Метою є отримання максимального ефекту від потенційної аудиторії Інтернет-ресурсу з використанням комплексного застосування інструментів, методів та принципів класичного маркетингу для реклами та просування товарів і послуг в мережі Інтернет.

Джерела та література

1. Webbuilding. Студія веб рішень / Інтернет Маркетинг. URL: <https://webbuilding.com.ua/internet-marketing>
2. Tilda Education / Інструменти ІМ. [Електронний ресурс]. URL: <https://tilda.education/courses/marketing/internet-marketing-beginning>
3. Web-Marketing / Професійна реклама в Інтернет-маркетингу URL: <https://webmarketing.ua>

УДК 32.019.51

Світлана ОРЛИК
д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ І ЖУРНАЛІСТИКА

Майже кожен сучасний підручник з теорії і практики зв'язків з громадськістю наголошує на тому, що паблік рілейшнз (далі – PR або зв'язки з громадськістю) не є рекламою, пропагандою, а тим паче журналістикою.

Проте у сфері громадських зв'язків органів державної влади, бізнес структур, громадських організацій тощо ми найчастіше зустрічаємо саме спеціалістів з кваліфікацією журналістів. Розвиток інформаційного суспільства змінює підходи до підготовки кадрів у сфері зв'язків з громадськістю, формуючи самостійні напрямки професійної підготовки за кваліфікацією соціальних комунікацій та інформаційної діяльності.

Враховуючи те, що у широкому розумінні діяльність у сфері паблік рілейшнз – це система зв'язків з громадськістю, яка застосовується в реальних соціально-економічних процесах, спрямована на прийняття ефективних рішень у сфері інформаційно-комунікаційного простору з метою досягнення взаємопорозуміння та згоди між людьми (в т.ч. соціальними групами, націями, державами) на основі правдивого, своєчасного і повного інформування. З цією метою PR активно використовує продукти журналістської діяльності, друковані та електронні ЗМІ, програми телебачення та радіо.

На відміну від журналістської діяльності, послідовна робота PR фахівців вибудовується на основі довгострокової стратегії, прагнення переконати громадськість і досягти взаєморозуміння через добровільне прийняття нею поширюваних думок і ідей, підтримувати готовність до необхідних змін, долати складні кризові ситуації тощо.

Основне завдання PR-підрозділів будь-яких підприємств, установ чи організацій у взаємодії із засобами масової інформації полягає у безоплатному наданні їм необхідної інформації. Зазначені інформаційні матеріали мають містити виклад фактів у змісті яких мають бути відсутні будь-які пропагандистські або комерційні складові. При цьому, у сфері паблік рілейшнз сформувалися ряд особливих принципів, які вирізняють її діяльність: 1) соціальної орієнтації; 2) демократичності; 3) альтернативності; 4) громадянського консенсусу на основі зворотного зв'язку; 4) наукової обґрунтованості та ін.

Тож, характерними особливостями діяльності зв'язків з громадськістю (паблік рілейшнз), які відрізняють її від журналістики можна вважати наступні: 1) досягнення взаєморозуміння через добровільне прийняття громадськістю трансльованих ідей та думок; 2) вибудова відносин на основі довгострокової стратегії спільної зацікавленості; 3) дотримання етичних норм та неприйнятність негативного підходу (зокрема й відсутність ідеологічного

спрямування, не застосування маніпуляцій, пропагандистських та інших технологій); 4) соціальна відповідальність за результати своєї діяльності; 5) відсутність комерційного інтересу.

Саме ці базові основи (принципи) та завдання фахівців PR діяльності відрізняють їх від роботи журналістів і рекламних агентів, що необхідно враховувати при підготовці кадрів за напрямком професійної підготовки за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Філософія, педагогіка, філологія

УДК 821.161.2

Ганна БОНДАРЕНКО
старший викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ЕТНОМІФОЛОГЕМА «ВІТЕР» У ПОЕТИЧНОМУ УНІВЕРСУМІ

Якщо взяти до уваги твердження Клода Леві-Строса про спорідненість сучасного наукового і прадавнього міфологічного способу мислення на рівні осягнення світу й організації життя людини в ньому, то образ вітру і в текстах фольклорних, і в авторських поетичних потребує багатогранної інтерпретації. Спектр такого аналізу: від прочитання в образі вітру однієї з основних стихій світобудови до варіантів його значень як універсального символу, активність функціонування якого однаково потужно представлена як у вимірах прадавніх міфопоетичних структур, так і в українському поетичному контексті.

Образ вітру – ключовий образ відтвореної у слові картини світу, де повів вітру означає рух, вібрації (дихання Всесвіту), які виникають у просторі під дією енергії Сонця. Саме звідси – й поліфункціональність міфологеми «вітер», яка проявилася в художніх текстах і яка засвідчує складність семантичного наповнення образу вітру, що обумовлена його присутністю скрізь і всюди. Вітер як проявлена сила Духу (Божественний вітер), яка в усьому підтримує життя, об'єднує.

Крім того, як засвідчують поетичні тексти (і фольклорні, й авторські), енергія символічних вітрів проявляється так само, які і в реальному світі, з різною силою, презентуючи відповідне смислове наповнення поетичного континууму. Концептуальна виразність художнього малюнка досягається «диханням» у ньому вітру чи то як легкого *бризу*, чи кількасекундних сильних *поривів*, чи як тривалих і потужних *бур*, *ураганів*, *штормів*.

Персоніфікація образу вітру в авторських поетичних текстах засвідчує тяглість міфопоетичної традиції. В контексті поетичного світу не лише виконує дії, притаманні людині, ліричний герой спілкується з вітром, довіряючи йому. «Там повіє буйнесенький, /Як брат заговорить» (Т. Шевченко). Така особливість персоніфікації засвідчує органічність прадавнього світопочування для митців слова, а значить і його неперебутність.

УДК 821.161.2

Ганна БОНДАРЕНКО
старший викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ІМПЕРАТИВ ЧИНУ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

І поетичний доробок, і публіцистика, і саме життя Олени Теліги сповнені ритмів пристрасної любові до життя і водночас лицарської жертвності попри власне усвідомлення: «Ми – лише жінки», занотоване в поетичному зізнанні «Мужчинам». Щоправда, у завершальному акорді цього зізнання межі жіночності, окреслені в першій строфі, розгорнуться до вогненних меж: «По ваших же слідах підемо хоч на смерть» (Теліга О., 18).

Поєднати «найкращу жіночність з найкращою мужністю» - це те, чого прагнула досягти Олена Теліга у власному житті й досягла, маючи в серці палке бажання повернути собі батьківщину. Сформовану у поетичному просторі авторську концепцію життя підпорядковано формулі, в якій поєдналися, здавалось би, не зовсім поєднувані речі: «Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив, / Та там, де треба, я тверда й сувора: / О краю мій, моїх ясних привітів / Не діставав від мене жодний ворог» (Теліга О.; 28).

Заявлена в поезії висока благородна мета: «Ні на день в душі не холоне / Молодече бажання чину» (Теліга О.; 34) окреслюється далі в образах дороги, де готовність іти «завзято крізь вогонь і зливу», іти «...на клич задимлених вогнів – / На наш похмурий і прекрасний берег» (Теліга О.; 50). Необхідність духовного виростання, плекання української людини українського мистецтва – це провідний мотив публіцистичних праць, який звучить уже в їхніх назвах: «Прапори Духа», «Книжка – духовна зброя», «Братерство в народі». Великого значення у справі творення повноцінної особистості Олена Теліга надає національному мистецтву. На її переконання «...це мистецтво має велике і прекрасне завдання: виховувати ...сильних і твердих людей української нації, що вміють жити, творити і умирати для своєї батьківщини» (Теліга О.; 163).

Джерела та література

1. Теліга О. О краю мій... : Твори, документи, біографічний нарис. Київ, 1999. 466 с.

УДК 316.6

Олена КОЛОМІЄЦЬ
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Розвиток суспільства в умовах прискореного ритму сучасного життя є складним процесом взаємодії індивідуумів, груп людей, організацій та їх інтересів. Тому виникнення, розвиток і подолання конфліктів різного рівня є неминучим явищем сучасності. Кожна людина, група, організація, владні структури, держава на певному етапі свого існування стикаються з тим чи іншим видом конфлікту. Крім того, несприятливе соціальне середовище негативно впливає на психічний стан людей, призводить до зниження їх працездатності, руйнування ціннісних орієнтацій, виникнення негативних емоційних переживань, викликає зростання напруженості та агресивності, що так чи інакше впливає на виникнення конфліктів на міжособистісному рівні.

Уникнути конфліктів практично неможливо, тому необхідно ознайомитися з досвідом їх вирішення, навчитися дотримуватися певних правил, спрямованих на врегулювання конфліктів. Це дозволить вийти з конфлікту з найменшими втратами для спільної діяльності та міжособистісних взаємин. А врахування соціально-психологічних факторів розвитку конфлікту має забезпечити пошук оптимальних методів і способів їх вирішення.

Проблема конфлікту є надзвичайно актуальною. Вона знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних авторів (Н. Гришиної, О. Гудзинського, С. Єріна, О. Ковальова, Г. Ложкіна, М. Пірен, С. Ширяєва та ін.). Досліджуються, зокрема, такі її аспекти: конфлікт як соціально-психологічний феномен, конфлікт в широкому контексті управлінських відносин, розвиток міжособистісного конфлікту в різних колективах та ін.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні найбільш значущих соціально-психологічних способів попередження та вирішення міжособистісних конфліктів у колективі.

Під конфліктом у психології розуміють зіткнення несумісних, протилежно спрямованих тенденцій у свідомості людини, в міжособистісних та групових стосунках, що супроводжується гострими негативними переживаннями [2].

З-поміж різних типів конфліктів ми акцентуємо увагу на міжособистісних конфліктах. Вони виникають через протиріччя між людьми з проблем особистого і службового характеру, питань громадського життя і діяльності. Міжособистісний конфлікт може виникнути також в боротьбі за вплив і авторитет серед інших людей. У міжособистісному конфлікті

актуалізуються інтереси учасників конфлікту як суб'єктів суспільних відносин, їх індивідуально-психологічні, соціально-психологічні та професійні якості. Такі конфлікти є найпоширенішими.

У будь-яких ситуаціях, пов'язаних з міжособистісними конфліктами можна виділити два аспекти: по-перше, це змістовна сторона конфлікту, тобто предмет суперечки, питання, що викликає розбіжності; по-друге – психологічна сторона конфлікту, пов'язана з особистісними особливостями його учасників, з їх особистими взаєминами та емоційними реакціями. Саме ця сторона відрізняє міжособистісний конфлікт від усіх інших випадків взаємодії людей.

У ролі об'єктивних чинників виникнення міжособистісних конфліктів у колективах як правило виступають: відмінності в уявленнях про перспективу і місію організації, а також відмінності в цілях окремих членів колективу в організації спільної діяльності; незадовільні комунікації; незадоволеність членів колективу розподілом ресурсів тощо.

Крім того, науковці зазначають, що конфлікт має у своїй основі й чинники соціально-психологічного характеру, які виявляються в стосунках між людьми. Йдеться, зокрема, про несприятливий соціально-психологічний клімат; порушення соціальних норм, прийнятих у суспільстві та організації; неузгодженість соціальних очікувань з виконанням функціональних обов'язків; бар'єри в спілкуванні; напруженість у відносинах між керівниками і підлеглими; психологічну несумісність деяких членів один з одним та ін. [3].

У ролі суб'єктивних чинників виникнення міжособистісних конфліктів можуть бути риси характеру, притаманні так званим «конфліктним особистостям», наприклад, консерватизм мислення, зайва прямолінійність у висловлюваннях і судженнях, необґрунтована критика, неадекватна оцінка своїх можливостей, погані настрої. Нерідко доводиться стикатися і з порушеннями службової етики, тобто проявами брутальності, неповаги, зарозумілості, невиконанням обіцянок, зловживанням своїм становищем.

Свідченням того, що у колективі виник і розвивається міжособистісний конфлікт, є специфічні соціально-психологічні феномени, що фіксують наростання напруженості у відносинах між людьми, зниження значущості раціонального компонента у виборі способу поведінки, різке підвищення емоційного фону суб'єктивного сприйняття тих чи інших дій.

З огляду на означені вище характеристики міжособистісного конфлікту в колективі, розглянемо найбільш значущі соціально-психологічні способи попередження та вирішення таких конфліктів.

Вважається, що найкраще вирішувати конфлікти через переговори. А знання психологічних основ поведінки у переговорному процесі конфліктуючих сторін є однією з умов успішного управління цим процесом.

Однак бувають ситуації, коли краще відсторонитися від конфлікту чи піти на поступки, прагнучи при цьому зберегти стосунки з партнером.

Універсальним способом попередження і вирішення конфліктів сучасна конфліктологія називає співпрацю між членами колективу. Співпраця передбачає спільний пошук рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін. Співробітництво має носити комплексний характер і включати в себе методи

організаційно-управлінського, соціально-психологічного та морально-етичного характеру.

Соціально-психологічні методи, як правило, орієнтовані на попередження конфліктів в колективі за рахунок коригування думок, почуттів і настроїв людей. Найбільш значущими з цих методів, на думку науковців є:

*метод згоди, що припускає проведення заходів, націлених на залучення потенційних учасників конфлікту у загальну справу, коли з'являється поле спільних інтересів і можливість краще пізнати один одного;

*метод доброзичливості, який потребує здатності до співпереживання та співчуття іншим людям, до розуміння їх внутрішніх станів й готовності надати необхідну підтримку;

*метод збереження репутації партнера, який передбачає демонстрацію поваги до його гідності;

*метод взаємного доповнення, який припускає опору на такі здібності партнера, якими не володіємо ми самі;

*метод недопущення дискримінації, який вимагає відмови від підкреслення переваги одного партнера над іншим;

*метод психологічного погладжування, спрямований на заохочення своїх партнерів на добре виконання необхідних команд, тобто регулювання настроїв та почуттів людей за допомогою певної позитивної стимуляції [1].

В улагоджуванні конфліктів в колективах вирішальною є роль керівника, оскільки керівник наділений повноваженнями, має владу і можливості впливати на своїх підлеглих, на їхню поведінку в конкретній ситуації. Керівник в умовах конфлікту може виявитися в двох станах: суб'єкта, тобто прямого учасника конфлікту й посередника-арбітра, що виступає примирителем сторін.

Як суб'єкт конфлікту керівник колективу має подати приклад поважного ставлення до законів, вірності трудовим і моральним традиціям, прагнення до партнерської взаємодії. Головне для керівника – підтримати і надихнути співробітників, забезпечити їхню погоджену взаємодію, уберегти від незаслужених образ.

Діяльність керівника як посередника в конфлікті передбачає аналіз ситуації та врегулювання конфлікту на основі обраного ним способу медіаторства (арбітр, третейський суддя, посередник, помічник, спостерігач). Важливе значення має також зняття післяконфліктної напруги у стосунках опонентів, проведення корекції самооцінок і домагань у ставленні до партнера, аналіз досвіду вирішення конфлікту з визначенням перспектив подальшої взаємодії.

Пріоритетними засобами соціально-психологічного впливу з боку керівника організації, певного колективу на учасників конфлікту можуть бути засоби переконання, засоби нав'язування норм (звичаїв, традицій), засоби матеріального стимулювання.

Для кожного з учасників міжособистісного конфлікту також можна сформулювати певні рекомендації щодо правильного поведіння в конфліктній ситуації або навіть уникнення її. Фахівці радять:

- з'ясовувати причини конфліктів, аналізуючи дії іншої сторони або власне нерозуміння ситуації;
- відстоювати свою позицію, але при цьому не допускати тиску на співрозмовника;
- говорити про конкретні речі й вирішувати основну проблему;
- стежити за своїми емоціями, не приймати конфлікт близько до серця;
- не боятися йти на поступку, яка дає змогу продовжити діалог;
- робити висновки з конфліктної ситуації.

Отже, міжособистісний конфлікт є персоніфікованою формою суспільних, групових відносин, а також протиріч які виникають в їх сфері. Уміння оптимально вести себе в конфліктних ситуаціях передбачає знання сутності, розуміння причин, типології і динаміки розвитку конфліктів, а також психологічних механізмів їх дії.

Для попередження та вирішення конфліктів в колективі можуть бути використані різноманітні методи, зокрема й засоби соціально-психологічного впливу. Ефективність їх дії залежить від спільних зусиль усіх зацікавлених сторін: як керівника колективу, так і безпосередніх учасників конфлікту.

Джерела та література

1. Агеева Л. Г. Конфликтология: учеб. пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2010. 200 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта. СПб.: Питер, 2009. 544с.
3. Гусева А. С. Конфликт: структурный анализ, консультативная помощь, тренинг. М., 1997. 152 с.

УДК 316.74

Олена КОЛОМІЄЦЬ
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Активна розбудова української державності, зростання динамізму соціальних процесів, загострення глобальних проблем потребують уваги до проблеми духовності, розгляду різних аспектів її сутності. Адже саме з нею нині пов'язують можливість збереження як окремої особистості, так і всього суспільства.

При цьому велике значення надається освіті, яка покликана допомогти людині сформувати індивідуальну систему духовних цінностей на засадах гуманістичного світогляду, здатного протистояти вульгаризації і дегуманізації культури.

Досвід діяльності педагогічних колективів закладів вищої освіти засвідчує, що формування духовної культури студентів є спеціально організованим, цілеспрямованим, динамічним процесом, який потребує розробки відповідної науково-методичної системи.

В наш час технократизм абсолютизує функціональне ставлення до людини і загрожує перетворити майбутнього фахівця в провідника технократичного мислення в усі сфери суспільного життя. Для його подолання необхідні нові орієнтири в розвитку освіти. Такими орієнтирами можуть стати: сучасний алгоритм підготовки спеціаліста, як творчого учасника соціокультурних процесів; модернізація змісту і методів викладання навчальних дисциплін, зокрема гуманітарних; розуміння нагальної потреби кардинального збагачення духовності кожної людини і суспільства в цілому.

Особлива місія у досягненні нової якості освіченості особистості належить комплексу культурознавчих дисциплін як інтегратору в галузі соціогуманітарних знань, що концептуально впливають на формування фахівця, його духовного потенціалу і культуротворчої позиції в суспільстві. Саме тому вивчення культурознавчих дисциплін не може обмежуватися логіко-словесною інформацією про створені в минулому культурні надбання. Одним із найважливіших завдань таких навчальних курсів є розкриття на теоретико-методологічному рівні сутнісних характеристик духовної культури як світоглядного, культурологічного, історичного феномену людського буття.

Відомо, що духовна культура ґрунтується на ідеях єдності, цілісності сучасного світу, на історико-культурних традиціях. А на початку ХХІ ст. як ніколи раніше стало очевидним, що розв'язання проблем, які зачіпають планетарну спільність в цілому, обов'язково вимагають звернення до

загальнолюдських цінностей. Прийняття цінностей життя, збереження людського роду і підтримка миру, гідності особистості, дотримання її прав і свобод, справедливості, демократії і законності, краси і гармонії – всі ці питання повинні знайти належне місце в навчальних програмах з культурознавчих дисциплін. При цьому студенти мають розуміти, що загальнолюдські цінності не можуть перемогти автоматично й однозначно в умовах калейдоскопу культур народів, які населяють Землю. Вони повинні бути засвоєні в рамках різних національних культур. Для цього необхідні зусилля людського розуму, підтримання ідеї діалогу культур, переосмислення минулого, яке мало і має багато спільного на різних етапах розвитку людства.

У процесі культурологічної підготовки студентська молодь відкриває для себе духовні скарби, насамперед, духовні здобутки та ідеали, пов'язані з народним світоглядом, релігією, мораллю та історією власного народу. Саме вони виступають джерелом духовності і культурного зростання молоді. Важливе значення при цьому мають:

- об'єктивне висвітлення історико-культурного минулого, гуманістичної сутності української культури, позбавленої різних фальсифікацій та ідеалізацій;
- збагачення змісту відповідних навчальних дисциплін орієнтацією на національно-духовні цінності українського народу таких, як працелюбність, соціальна справедливість, неприйняття зла й насильства, духовний і моральний максималізм тощо;
- філософське осмислення історії розвитку вітчизняної культури, тобто засвоєння діалектики історико-культурних процесів, висвітлення позитивного та негативного досвіду.

Зазначимо також, що прищеплення смаку до духовного життя можливе лише в умовах особистісно-орієнтованого навчання. Відповідне навчально-методичне забезпечення повинно ґрунтуватися на діалогічному підході, на суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників педагогічного процесу, що сприятиме реалізації прагнення молоді до духовного саморозвитку.

Педагоги-науковці кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету перебувають у постійному творчому пошуку шляхів формування духовної культури студентів. В педагогічному процесі задіяні всі можливі джерела духовного розвитку: тематичні експозиції, творчі вечори, традиційні зустрічі з діячами культури рідного краю. Студентам пропонують взяти участь у дискусіях, конкурсах, круглих столах, наукових конференціях тощо. Таким чином, відбувається процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури, оволодіння смисложиттєвими цінностями і досвідом людства.

Формування духовної культури студентської молоді – важливий напрямок удосконалення професійної підготовки спеціалістів взагалі і від того, наскільки духовність стане основою нашого життя, залежить майбутнє української нації.

УДК 378.147.: 811.161.2

Марина ЛПАТОВА
викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Важливим напрямком інтеграції української системи освіти в міжнародний освітній простір є навчання іноземців у закладах вищої освіти України й удосконалення системи підготовки фахівців для зарубіжних країн з метою зміцнення та розвитку міжнародних зв'язків. Щороку зростає кількість іноземних громадян, які бажають здобувати вищу освіту в Україні. Станом на початок 2020 року в українських ЗВО навчалися 80,5 тисяч осіб із 158 країн світу. Тисячі іноземців здобувають вищу освіту українською мовою. Мета мовної підготовки іноземних студентів полягає у забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання якісної підготовки за обраним фахом), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу.

Одним із пріоритетних завдань навчання іноземної мови визнається формування у студентів соціокультурної компетенції, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається, про норми мовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Початок студентського життя для багатьох іноземних громадян стає справжнім життєвим випробуванням. Їм необхідно не тільки вивчати досить складну іноземну мову, а й пристосовуватися до життя в іншій країні: до її культури, традицій, існуючій системі правових і соціальних цінностей, побутовим умовам. Тому перед викладачем української мови як іноземної постає завдання не лише навчити іноземних студентів мові на рівні, необхідному для здобуття подальшої освіти, але й допомогти їм адаптуватися до умов нових соціокультурних реалій, передусім до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, сформуванню позитивне сприйняття нового для них соціально-культурного середовища. Формування соціокультурної компетенції створюється під час знайомства іноземців з особливостями культури України та мовленнєвою поведінкою носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях, що передбачає розвиток умінь і навичок використовувати ці знання у процесі спілкування.

Вже на перших заняттях іноземні слухачі знайомляться з прийнятим мовленнєвим етикетом (формами привітання, прощання, звертання, погодження, прохання тощо). На початковому етапі навчання робота студентів спрямована на оволодіння лексико-граматичним матеріалом за такими

комунікативними темами: 1. Знайомство. 2. Магазины. 3. Заклади громадського харчування. Українські національні страви. 4. Навчання на підготовчому відділенні. 5. Здоров'я. У лікаря. 6. Місто Кропивницький. 7. Мій робочий день. 8. Дозвілля. 9. Свята в Україні. Привітання зі святом. 10. Моя майбутня професія. 11. Послуги. Пошта. Банк.

Комунікативні теми реалізуються в типових ситуаціях повсякденного спілкування. Лексико-граматичні структури імпліковані у діалогах, навчальних та художніх текстах. У процесі роботи над діалогами-зразками студенти запам'ятовують мовленнєві формули та граматичні структури, характерні для певної ситуації спілкування. Матеріал діалогів та текстів відображає національні риси мовленнєвої поведінки носіїв української мови у різних ситуаціях спілкування, що сприяє формуванню соціокультурної компетенції. Читання текстів «Українська кухня», «Українські національні символи», «Видатні українці», «Українські свята», «Україна – європейська країна» тощо знайомить студентів із національними традиціями, культурою, побутом українців, викликає у студентів поживалений інтерес, сприяє розумінню духовних цінностей українців.

Велику роль у процесі адаптації іноземних громадян до нового національно-культурного простору відіграє і позааудиторна робота, яка являє собою дуже важливу частину процесу навчання мови. Викладачі мовної підготовки іноземних слухачів проводять цікаві екскурсії містом, організовують відвідування українського музикально-драматичного театру, краєзнавчого та художнього музеїв. Треба зазначити, що проведенню кожного заходу обов'язково передуює велика підготовча робота, завдання якої – поліпшити сприйняття нової інформації. Ці культурні заходи залишають у іноземних студентів незабутні враження, виховують шанобливе ставлення до духовної культури України, сприяють розумінню національних традицій та поглядів.

Позааудиторна робота допомагає реалізувати комунікативні потреби іноземних студентів у соціально-культурній сфері та сфері повсякденного спілкування.

Отже, соціокультурна компетенція є важливим структурним елементом комунікативної компетентності та необхідною умовою для успішного здійснення комунікативного акту на міжкультурному рівні.

УДК 008

Сергій РИМАР
старший викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Поняття «політична культура» було введено в науковий обіг в середині ХХ ст. американськими політологами Х. Файнером і Г. Алмондом. Причиною виникнення наукової концепції політичної культури стала необхідність осмислення глобальних кризових процесів, що відбувалися протягом першої половини ХХ ст. в системі політичних поглядів, переконань, традицій, моральних норм і установок, які визначали політичну поведінку людей того часу. Саме ці кризові процеси призвели до виникнення цілої низки популістських політичних режимів в різних країнах світу, які, спекулюючи на важких економічних і соціальних наслідках Довгої депресії 1873-1896 років та Великої депресії 1929-1939 років і використовуючи маніпулятивні засоби інформаційного впливу на суспільну свідомість, штовхнули людство на межу глобальної катастрофи, якою ледве не стала Друга світова війна.

Варто також зазначити, що глобальна криза політичної культури тих часів була зумовлена об'єктивним і необхідним розвитком таких соціальних процесів, як індустріалізація, урбанізація, зміна суспільних еліт, десакралізація державної влади, впровадження масової освіти та інформаційних інновацій. За своєю сутністю і значенням ці процеси є доволі прогресивними і зазвичай оцінюються позитивно. Проте вони супроводжувалися і такими негативними наслідками, як маргіналізація особистості, моральна деградація суспільства, болісне руйнування традиційних форм людського співіснування. В багатьох країнах Європи, Азії, Центральної та Південної Америки у перші десятиліття ХХ ст. у сферу політичної боротьби за владу буквально увірвалися малоосвічені, некомпетентні, проте часто амбітні і харизматичні діячі, які використовуючи хибно інтерпретовані уривки філософських, економічних, антропологічних та расових теорій маніпулювали емоціями, почуттями та свідомістю своїх співвітчизників. Глобальна криза політичної культури тих часів призвела до утворення цілої низки авторитарних та тоталітарних диктатур, до жорстокого терору, багатомільйонних жертв та катастрофи світової війни.

Людству пощастило тоді врятуватися завдяки націям, які змогли подолати популістські тенденції в своїх суспільствах, зберегли норми і цінності своєї політичної культури та перемогли у боротьбі за цивілізацію.

В післявоєнний період світова спільнота певним чином переосмислила значення феноменів політичної культури в глобальних цивілізаційних процесах. Наслідком такого переосмислення став потужний розвиток політології як інтегральної науки, що вивчає закономірності існування політичних явищ і процесів, використовуючи при цьому методики таких наук, як соціологія, психологія, економічна теорія, антропологія тощо.

Комісія ООН з освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) в 1948р. прийняла резолюцію, згідно з якою визначався перелік досліджуваних політичною наукою питань і рекомендувалося включити політологію до навчальних планів освітніх закладів всього світу.

Впродовж довгих післявоєнних десятиліть різноманітні міжнародні інституції, громадські організації та уряди демократичних країн переймалися питаннями впровадження норм і цінностей ліберально-демократичної політичної культури в суспільствах зі стійкими традиціями авторитаризму і популізму. Ціла низка націй досягнула великих успіхів на цьому нелегкому шляху. Американський філософ Ф.Фукуяма навіть поспішив проголосити у своїй книзі «Кінець історії та остання людина» (1992), що поширення ліберальних демократій у всьому світі може свідчити про кінцевий пункт соціокультурної еволюції людства.

Проте вже у наші часи небезпека нової глобальної кризи політичної культури прийшла з неочікуваного боку. Своєрідним «порталом» проникнення у свідомість мільйонів людей став маленький кишеньковий пристрій, масштаби впливу якого на цивілізаційні процеси часто недооцінюють навіть фахівці. У ХХ ст. технології масового інформаційного впливу розповсюджувалися досить повільно. Так, розповсюдження технології радіо досягло одного мільярда користувачів за 72 роки, а технологія телебачення за 68 років. До того ж цим технологіям бракувало такої звичної для нашого часу опції, як вибірковий вплив на цільову аудиторію. Порівняно з ними, сучасна технологія смартфона досягнула розповсюдження серед одного мільярда користувачів майже блискавично, лише за 5 років. Швидкими темпами вона змінила ринки, маркетинг, торгівлю, потіснила традиційні засоби масової інформації, створила можливості тотального суспільного контролю і навіть розширила межі світосприйняття мільярдів людей. Деякі демографи навіть висувають обережне припущення, що такі зміни світосприйняття здатні якщо не зупинити, то суттєво уповільнити темпи настання демографічної кризи у світі.

Що ж стосується сфери політичної культури, то застосування технології смартфона і тісно пов'язаних з нею низки технологій соціальних мереж знову відкрило можливість для популістських маніпуляцій емоціями, почуттями та свідомістю мільйонів людей. Шляхом таких маніпуляцій у політичну сферу навіть країн з давніми традиціями ліберально-демократичної політичної поведінки повертаються різного ґатунку адепти «простих рішень», некомпетентні, малоосвічені, але безмірно амбіційні політичні діячі, які здійснюють руйнівний вплив на політичні інститути суспільства.

Також нові можливості відкриваються і для авторитарних імперіалістичних режимів, які впевнено оволоділи сучасним інструментарієм дезінформації та політичної маніпуляції і широко застосовують його з метою гальмування демократичних процесів у своїх країнах та руйнування політичних інститутів в інших.

Взагалі може так статися, що головною загрозою для сучасної цивілізації незабаром стануть не проблеми з економікою, екологією чи демографією, а глобальні кризові процеси у політичній культурі різних націй.

УДК 101

Зоя СТЕЖКО
к.філос.н, доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ВЕЛИЧ ФІЛОСОФСЬКОЇ МУДРОСТІ - ВІД СОКРАТА ДО ГЕГЕЛЯ

«Відповідь на питання,
які залишає без відповіді
філософія, полягає в тому, що
вони мають бути інакше поставлені»

Георг Гегель

Багатьох навіть дратує, що філософія викладається у всіх вузах світу – адже в ній часто бачать лише ускладненість, незрозумілість і непотрібність – якась «гімнастика розуму», гра слів, розмови ні про що... Проте – людство є співтовариством практичним: воно ніколи не стимулюватиме протягом 5 тисяч років того, що вважає непотрібним. А тим, хто не бачить дієвої відповіді від філософії на ключові проблеми сьогодення, варто порадити: може є сенс «поставити питання інакше?» Але це є темою інших роздумів, зараз ми зосередимося лише на аналізі філософської мудрості Сократа (У ст. до н.е.) і Гегеля (XIX ст.).

Відомим є випадок, коли Сократ зайшов на багатий ринок і радісно вигукнув: «Як багато тут непотрібних мені речей!». Не шукайте в цих словах епатажу, шукайте і переймайте філософську мудрість. Розбираємось:

- людина всього мати не може, тому вона завжди має вибирати;
- вибір має бути розумним;
- показник розумності вибору: людина перш за все має знати, без чого вона може обійтися.

Все просто, мудро та повчально. (щоправда, не всі цю мудрість приймуть). А зрадив Сократ тому, що усвідомив глибину своєї мудрості.

Усі чули фразу Сократа: «Я знаю, що я нічого не знаю». Чули і сміялися: «або грає словами, або дурень, я розумніший за нього – ось скільки знаю». Але якщо викласти цю фразу повністю: «Я знаю, що я нічого не знаю, але інші не знають навіть цього», – сміх змінюється подивом: що він цим хоче сказати, «никак обидеть норовит» (за виразом В.Висоцького). Так, «норовит», і правильно робить, бо з людини треба постійно збивати пиху всезнайства і категоричності власних суджень. Розбираємося, що хотів донести до людей Сократ: уявімо два кола: одне маленьке – воно зображує обсяг знань, скажімо, типової домогосподарки. Друге коло має бути величезним, бо зображує обсяг знань Сократа. При зростанні знань кола розширюються... куди? У нескінченність незвіданого, більше нікуди. А що уособлюють лінії кіл? Межу знання. Це лінії питань і проблем, тут знаю, а за лінією – уже не знаю, – проблема (проблема – це знання про незнання).

Розбираємося далі. Показником мудрості, вважає Сократ, є постійний сумнів в істинності та повноті отриманих знань і постійне прагнення до

збільшення їх обсягу. Але якби наша домогосподарка на другий день засумнівалася в правильності рецепту вчорашнього борщу, вся сім'я була б голодна. Проте вона впевнена, що все робить *«абсолютно»* правильно, пишається цим та ще й повчає всіх навколо себе. А звідки ж взялася категорична впевненість у своїй правоті? Відповідь *«підказує»* Сократ: оскільки коло знань у неї мізерне, то короткою є і кругова лінія відмежування знання від незнання: знаків питання на ній можна поставити дуже мало, а відповіді на них завжди можна скомпонувати всередині свого кола улюблених *«знань»*. Тоді логічним є і її *«нормальний»* висновок: якщо питань немає, значить, знань достатньо, і всі вони є істинними – то й не треба в них сумніватись! А далі типова *«картина маслом»* з гуморески Є. Петросяна: заходить наша домогосподарка в приймальню поліклініки і починає кричати: *«Мужчина!! А що в тебе болить? Голова? Лікар уколи прописав? В голову, звичайно? Ні??? А куди? Ви подивіться, учут їх, учут, а толку ніякого – де голова, а де те місце, а він туди уколи прописав! А я знаю, чому у тебе голова болить – ти щось з'їв! Я теж щось з'їла, і в мене нерви почали боліти...»*. Найсумніше тут те, що, по-перше, переконати її в неправоті є неможливим в принципі; по-друге, мова, зрозуміло, йде не про окремо взятую умовну домогосподарку, а про більшість населення землі. Як результат – маємо те, що маємо...

До Сократа в ніч перед стратою (за *«духовну розпусту молоді»* суд Афін виніс вердикт – випити кубок з отрутою), підкупивши охорону, пробрався учень і запропонував втечу в Спарту. Сократ відмовився. Тоді учень від імені школи попросив коротко викласти суть свого вчення – Сократ забороняв записувати своє вчення, і до нас воно дійшло у викладі Платона. Сократ спробував, але не вийшло – він знав (але цим не тішився) настільки багато (тобто *«коло знань»* було настільки великим), що в голові гніздилися одні питання з лінії розмежування. І він сказав: *«Передай учням: «Я знаю, що ... »*. Просто, мудро та повчально.

Далі наводимо приклад філософської мудрості Георга Гегеля: *«Річ є негативною єдністю; це є щось у самому собі суперечливе, але так само і вирішене протиріччя: це – основа, яка містить і носить у собі свої визначення. Річ не вирішує сама цього вищого протиріччя, але має свою негативну єдність у деякій вищій сфері, у своїй основі. Конечні речі в їх байдужому розмаїтті тому взагалі є такими, що вони суперечливі в самих собі, минуці і повинні повернутися до своєї основи»* (*«Наука логіки»*). У цьому положенні міститься така ж філософська простота і геніальність істини, як і в афоризмах Сократа, і зараз ми до неї доберемося, *«ставлячи питання інакше»*. Вихідне питання є і цікавим, і важливим – чому кожна річ конечна? Відповідь Гегеля: тому що внутрішня єдність (монолітність) речі є тимчасовою: вона існує лише на її початку (в *«основі»*) і являє собою *«сплячий»* клубок внутрішніх протилежностей (*«єдність ... в самій собі суперечлива»*), які через певний час, але неминуче *«розривають»* річ зсередини і приводять її до кінця. Вплив зовнішніх змін тут другорядний. То чи можна таку *«підлу»* єдність вважати позитивною?? Хоча ..., а що було б, якби вихідної *єдності* протилежностей не було? Відповідь проста – усі речі були б вічними! А що було б, якби внутрішні

протилежності «не спали» на початку існування речі, а миттєво вступили у відкритий конфлікт? Відповідь також проста – речей би не було, зовсім, ніяких і ніколи. Всього-навсього...

Але майбутні інженери можуть заперечити – «розривати» річ зсередини є різновидом роботи, а для будь-якої роботи потрібна енергія. Заперечення приймається, проте енергія таки є і знаходиться вона всередині речі – «єдині» протилежності в основі речі миттєво «просинаються, перебудовуються в бойовий порядок» і починають внутрішню боротьбу, продукуючи внутрішню енергію руйнування-творення (нової речі). Скільки часу речі вдасться ззовні протримати свою цілісність через всіляке стримування боротьби протилежностей всередині себе – стільки вона і буде існувати – змінюючись під натиском цієї боротьби в напрямку свого кінця.

Розбираємося далі: а що відбувається після кінця речі? – «повернення до основи» (адже речі «суперечливі в самих собі, минуці і повинні повернутися до своєї основи»), – але основи уже нової речі як тимчасової єдності нових протилежностей – і все і всюди повторюється – без початку та кінця... Тому філософи на питання, що таке нескінченність і вічність, відповідають – це нескінченна і вічна зміна кінцевих та тимчасових станів.

Така ось трохи сумна, але реальна історія, а ви говорите – складно, незрозуміло і непотрібно. Так, складно, але хіба можна нескінченність і вічність (які досліджує лише філософія) підвести під простенький знаменник? А підвести вдалося, – все вищевикладене описує *єдину суть* мінливої світобудови - мікро-, макро- і мегасвіту, неживого, живого, соціального та духовного – і є глибинною основою повсякденного і наукового пояснення причин і розуміння всього суцього. Тому знати це потрібно всім розумним людям незалежно від професії.

Примітка:

До речі, Гегель розтлумачив і крилатий вислів Геракліта: «Все тече, все змінюється: в одну і ту ж річку не можна увійти двічі, тому що і ти уже не той, і річка не та», – хоча, зауважимо, і «ти» є, і «річка» є – поки.

Але, припускаємо, незрозумілість таки залишилася, тому пошукаємо приклади. Найближчий приклад – людина. Простежимо за її життям і періодично будемо фіксувати зміни. Новонароджена дитина – це «основа», «єдність протилежностей» – вона «тотожна самій собі», тобто є такою, якою є. Ми її сфотографуємо. Через один-два місяці чи роки сфотографуємо знову і порівняємо. І що ми побачимо – дитина та, але і не зовсім та – вона відрізняється. Від кого? – від самої себе, якою була зразу після народження. Це перше свідчення того, що протилежності – постійність (стійкість) і мінливість – починають розходитися; але постійність поки перемагає – адже, за документами, це та сама людина. Фотографуємо цю людину років через 50 і порівняємо з фото її ж новонародженої. Коментарі не потрібні – проглядається уже не просто відмінність, а відмінність істотна, що свідчить про те, наскільки далеко розійшлися постійність і мінливість всередині поки

що цілісної сутності людини. Це внутрішнє розходження, поглиблюючись, тихо але невблаганно веде її до кінця, тобто до смерті. І ні косметика, ні пластичні операції – ні навіть здоровий спосіб життя – істотно змінити тут нічого не можуть, «працює природа»! (а розтлумачує філософія). Перед смертю боротьба внутрішніх протилежностей переходить у відкритий конфлікт і стійкість неминуче програє. Людина вмирає.

УДК 378.147.: 811.161.2

Антоніна ЦАРУК
к.філол.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ХУДОЖНЄ СЛОВО В МОТИВАЦІЙНІЙ СКЛАДОВІЙ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Формування і розвиток комунікативних компетентностей іноземних студентів, які опановують майбутній фах українською мовою, передбачає активізацію лексичного запасу і граматичних конструкцій в усному мовленні діалогічного і монологічного характеру. Тому одним із важливих методичних завдань на заняттях з української мови як іноземної є створення ситуацій, які знімають психологічну невпевненість в інокомунікантів та мотивують їх до обміну інформацією, зокрема, в країнознавчій царині.

Знайомство з соціально-культурними реаліями України, її історичним минулим, віруваннями й традиціями, емоційним світовідчуттям – словом, ментальністю українців – неможливе без залучення художніх творів. Зрозуміло, що відбір матеріалу підпорядковується навчально-виховним цілям і передбачає адаптування оригінальних творів до рівня володіння мовою на певному курсі та врахування особливостей певного контингенту.

Скорочення кількості годин на вивчення української мови іноземними громадянами, дистанційна форма занять, «оптимізація» навчального процесу шляхом інтенсивного впровадження тестового контролю – ці та інші чинники не сприяють розвиткові усного мовлення інокомунікантів. Сприйняття іноземної мови в процесі читання, аудіювання може створити ілюзію її знання, коли іноземець розуміє, про що йдеться в тексті друкованому чи мовленому. Однак насправді відбувається підміна фундаментальних понять: «знання» підмінюються «розумінням». За методичними критеріями, розуміння усного чи писемного мовлення свідчить про пасивне володіння мовою. Активне ж її опанування передбачає оперування отриманою інформацією, продукування власних висловлювань (з опорою на запропоновані зразки чи без них), безпосередню участь у діалогах за відтерміновано вивченим матеріалом із вкрапленням нових лексичних одиниць, семантика яких зрозуміла з контексту.

На підготовчому етапі навчання мови доцільно використовувати тексти народних казок, які дають іноземцям емоційний матеріал для усвідомлення ментальності українців, для поповнення словникового запасу та активізації вживання: антонімів (багатий – бідний, молодший – старший, давати – брати, шукати – знайти, продавати – купувати), дієслів руху (піти – прийти – ходити), ціннісних категорій (добро – зло, правда – кривда) тощо. Роботу над текстом казки варто завершувати рольовою грою, що додає бонусів у запам'ятовуванні необхідних мовленнєвих конструкцій, сприяє відпрацюванню особливостей

логічного наголошення, вносить елемент значущості сценічного дійства, а отже, підвищує самооцінку його учасників і впевненість у власних силах. У такий спосіб потверджується слушність висновків Фрідріха Шиллера про гру як прояв естетичного і духовного життя, що дає змогу людині піднятися над щоденною рутинною і здійснюється за бажанням, а не потребою чи примусом [1]. Домінування розважальності в навчальній рольовій грі настільки тонко вуалює пізнавально-практичну її роль, що на рівні сприйняття створюється позитивний образ гри, головною ознакою якої є радість, а це – засада методичного успіху, бо формує характер і сприяє різнобічному розвитку, зокрема інтелектуальному та соціальному, на переконання відомих психологів [М. Кляйн](#), [Ж. Піаже](#), [В. Джеймса](#), [З. Фрейда](#), [К. Юнга](#), Л. Виготського. «Форма вільного самовиявлення людини, котра передбачає реальну відкритість світові», «висвітлює в ній (у людині. – А.Ц.) потаємний, прихований до часу шар буття», – таке тлумачення дефініції гри, запропоноване філософським словником [2], декларує можливості самореалізації особистості, в тому числі, в іншомовному середовищі з його соціокультурними нормами.

На основному курсі мовної підготовки іноземних громадян значна увага приділяється підбору автентичних художніх текстів, які репрезентують соціокультурну сферу носіїв мови. Так, створено Методичні вказівки для самостійної роботи студентів-іноземців 2–4 курсів над художніми текстами [3], де розроблено систему завдань для ознайомлювального та вивчального читання, з метою розширення знань про життя, традиції та цінності носіїв української мови та практичного застосування мовленнєвих навичок інокомунікантів у формі діалогів, монологічних висловлювань за результатами знайомства з творчістю Г. Сковороди, Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, С. Васильченка, М. Коцюбинського, Г. Тютюнника, Д. Павличка, В. Симоненка та ін.

Сув'язь інформаційно-художніх текстів дає змогу не тільки поглибити знання іноземних студентів у лінгвокраїнознавчому аспекті (зокрема,

застосувавши афористику Сквороди і Шевченка), але й вести мову про соціокультурні паралелі українського мистецтва слова та літератури батьківщини іноземних громадян. Завершальним дійством може слугувати, наприклад, Шевченківське свято, на якому лунає «Заповіт» різними мовами світу, інтерпретація творів Великого Кобзаря у світлі вічних загальнолюдських цінностей.

Іншим варіантом публічного виступу як демонстрації нового статусу іноземного студента – його ініціації в україномовному середовищі – є участь у науково-дослідній студентській конференції, коли нова рольова пропозиція диктує нові вимоги до рівня спілкування, а отже, додатково мотивує до мовленнєвої самореалізації.

Джерела та література

1. Гра [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B0>

2. К. Сігов. Гра // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. К. : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%B3%D1%80%D0%B0>

3. Царук А. П. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів-іноземців 2–4 курсів над художніми текстами / Антоніна Петрівна Царук. Кропивницький : ЦУНТУ, 2018. 99 с.

«Катедра Univesum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи»

Випуск 1

Редакція не несе відповідальності за погляди, судження, результати та висновки, зроблені авторами статей і надруковані в збірнику. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Статті приймаються до друку лише після їх обговорення на засіданні редколегії видання.

У разі передруку посилання на збірник обов'язкове.

**Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи
ЦНТУ запрошує на навчання за двома перспективними
спеціальностями:**

**029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)
(рівні освіти - бакалавр, магістр)**

**032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)
(рівні освіти - бакалавр, PhD)**